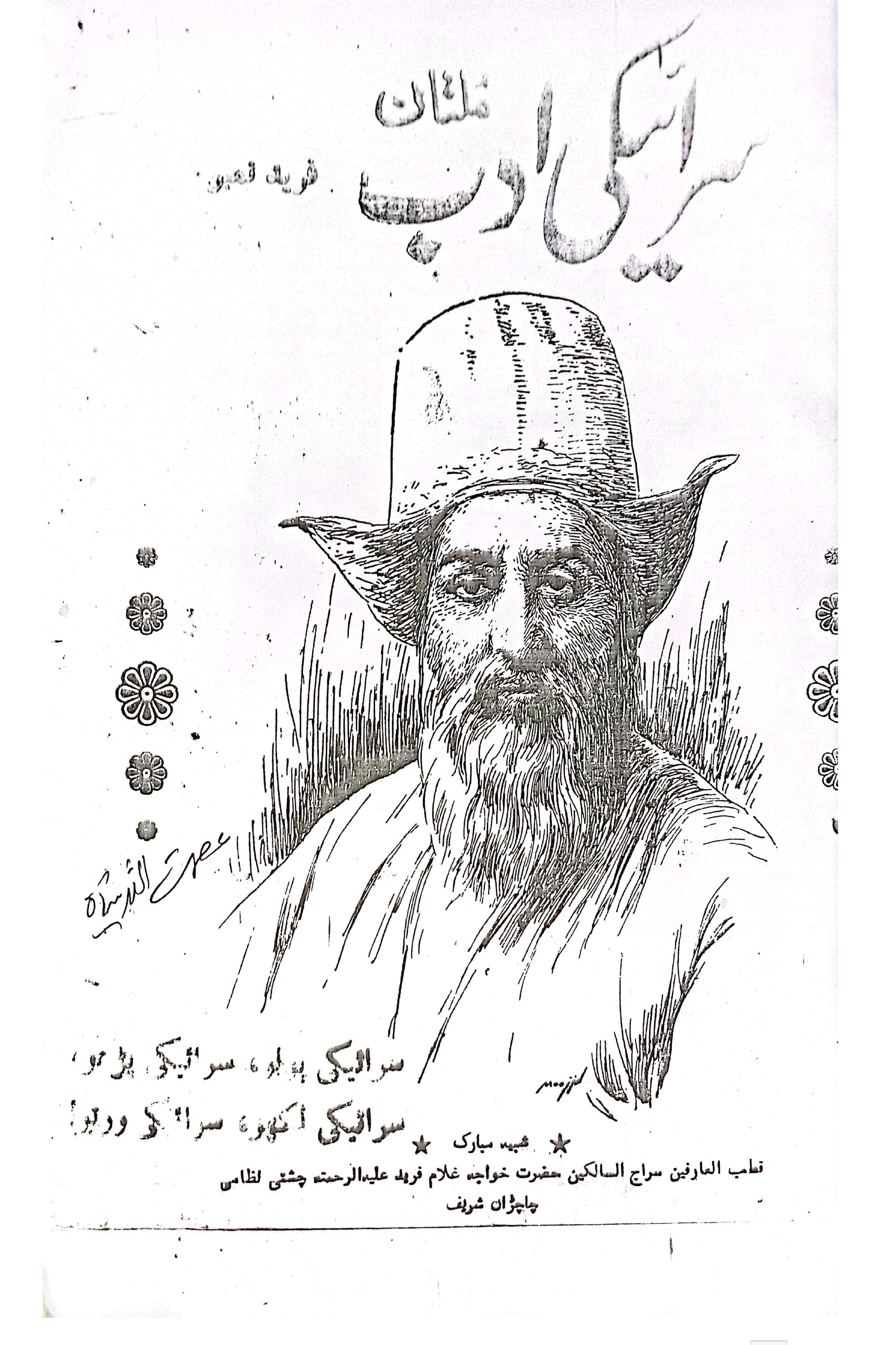


★ شبیہ مبارک ★

قطب العارفین سراج السالکین حضرت خواجہ غلام فرید علیہ الرحمتہ چشتی نظامی
چاچڑاں شریف

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ماہنامہ

سرائیکی ادب

ملتان

جلد ۴ — مئی ۱۹۷۴ — شمارہ ۵

چیف ایڈیٹر

عمر علی خاں

سرائیکی زبان دے اضافی حروف

قارئین مطالعہ سے پہلے ان سرائیکی کے اضافی حروف اور علامتوں کو ذہن نشین کر لیں

ٻ ٻیر، ڄ ڄالی، ڈ ڈیڈا، ڳ ڳالھ، ݨ پاݨی

بدل اشتراک

سالانہ ۱۵/- روپے

فی پرچہ ۱/۲۵ روپیہ

منظور شدہ محکمہ تعلیم صوبہ پنجاب بموجب سرکلر ۷۳/۱۰/۱/۱ [illegible]

مجریہ ۶ مارچ ۱۹۷۳ء

ترتیب

ضروری نوٹ:

مضمون نگار حضرات دی خدمت وچ التماس ہے جو او اپنا کلام بھانویں نظم ہووے یا نثر کاغذ دے ہک پاسوں خط نسخ وچ خوشخط لکھ تے بھیجا کرن۔ ناں تاں اساں تصحیح دی ذمہ داری قبول نہ کر سگسوں تے سرائیکی ادب دے اضافی حرفاں دی پابندی وی کرنی پوسی ——— ایڈیٹر

مولانا نور احمد خان فریدی پبلشر نے باہتمام عبدالحمید قادری پرنٹر ہمدرد پریس ملتان سے چھپوا کر ۹۷ ماسٹرز کالونی ملتان سے شائع کیا

علامہ عبداللہ الحیوانی الاسرانی

درسِ قرآن

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَآءً ۚ فَاَنْۢبَتْنَا بِهٖ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ ۚ مَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْۢبِتُوْا شَجَرَهَا ؕ ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ؕ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَّعْدِلُوْنَ ۝ اَمَّنْ جَعَلَ الْاَرْضَ قَرَارًا وَّجَعَلَ خِلٰلَهَاۤ اَنْهٰرًا وَّجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا ؕ ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝

ترجمہ:- بھلا او کون ہے جیں آسماناں اتے زمیناں کوں بݨائے۔ جیں تہاݙے واسطے آسمان کنوں مینہ وسایا ول ہیں پاݨی دے ذریعے چنگیاں نظاریاں والے باغ پیدا کیتے۔ تُساݙی تاں طاقت نہ ہائی جو تُساں باغاں دا ہک درخت وی جما سگدے ہا۔ کیا اللہ دے مقابلے وچ کوئی بیا خدا ہے؟ بلکہ اے جیہیں قوم ہے جو سیدھے راہ کنوں ہٹ گئی ہے۔ بھلا ݙسو زمین کوں کیں تُساݙے واسطے آرام دی جا بݨائے اتے او ندے وچالے نہراں جاری کر ݙتیاں ہیں اتے بݨا ݙتے زمین واسطے پہاڑ کل اتے بݨا ݙتی ݙوں سمندراں دے درمیان رکاوٹ۔ کیا خدا دے مقابلے وچ بیا خدا ہو سگدے ہا۔ البتہ بہوں لوک ایں گالھ دا علم نہیں رکھیندے۔

اے ویہویں سپارے دیاں پہلیاں ݙوں آیاتاں ہن۔ انہاں وچ بت پرستاں اتے مشرکاں کنوں سوال پیا تھیندے جو جیڑھے خداواں دی تُساں پوجا کریندے ہوئے آخر اوندی کیا وجہ ہے۔ ایں دنیا دی وݙی چھوٹی چیز دا خالق تاں اللہ تعالیٰ ہے۔ ہر قسم دے انعامات اتے احسانات دا سرچشمہ تاں صرف اوندی ذات ہے، تاں ول بئے کوں خدا

کیوں بنڑایا ونجے،

اچھا ڈسو جو اے آسمان تے زمین کیں بنڑائی ہے، ول آسمان کنوں مینہ کون وسیندے؟ تہاڈے سبھے کھیجے جو ول کوں بھاونڑ والے باغ نظر پئے آندن۔ انہاں دی ہر یافل دا خالق کون ہے، تہا کوں تاں اتنی وی طاقت کائینی جو خود ہک بوٹا پیدا کر سگو، ایہ زمین کوں تہاڈے ٹکاٹا بناونڑ واسطے کتنیاں تدبیراں کیتیاں گئن اساں اپنی قدرت تے حکمت نال پہاڑاں کوں کِل وانگوں ٹھوک کراہیں زمین دا وزن ایں طرحاں برقرار رکھیئے جو حرکت کرنڑ دے باوجود تہاڈے واسطے کہیں قسم دی پریشانی دا باعث نہیں بنڑدی ول مٹھے اتے کوڑے پانی کوں آپت وچ ملنڑ کنوں اساں روکیا ہوئے تاں اے رکاوٹاں اتنیاں لطیف اتے غیر محسوس ہوندین جو تساں انہاں دا ادراک وی نہوے کر سگدے پر او اتنی لطافت دے رکھیندین ہوئیں اتنیاں پختہ تے مضبوط ہوندین جو کیا مجال ڈوہاں دا پانی آپت وچ مل سگے۔ ہنڑ تساں ڈسو، جو اے کیندی قدرت، حکمت اتے علم دی جلوہ گری ہے کیا کئی بیا خدا ہے جیکوں تساں انہاں کم کار وچ شریک ثابت کر سگو جیکر اہیں کائینی تے۔

اصلوں کائینی

تاں ول تساں کہیں کوں اپنا خدا اتے معبود کیوں بنڑیندے ہوئے، کیا ایں کنوں ودھ نادانی دی کوئی بئی گالھ تھی سگدی اے؟

تصحیح علم عروض

اپریل دے پرچے وچ علم عروض تے اکرم قریشی سائیں دا جو مضمون شائع تھیا ہا۔ اوندا وچ پنج غلطیاں رہ گیاں ہن۔ تصحیح فرما گھنو

بحر نمبر (۱۵، ۱۶) ہزج مثمن اخرب مقبوض ازل یا ابتر ——— مفعول مفاعلن مفاعیلن، فاع (یا فع)

بحر نمبر (۲۶، ۲۷) ہزج مسدس مقصور الاخر یا محذوف الآخر ——— مفاعیلن، مفاعیلن، مفاعیل (یا فعولن)

بحر نمبر (۳۰، ۳۱) ہزج مسدس اخرب مقبوض (یا سالم الآخر)

——— مفعول۔ مفاعلن، مفاعلن (یا مفاعیلن)

بحر نمبر (۳۴ - ۳۵) ہزج مسدس اخرب مقبوض مقصور الآخر یا محذوف الآخر

——— مفعول - مفاعلن: مفاعیل یا (فعولن)

بحر نمبر (۴۲، ۴۳) ہزج مسدس مکفوف مقصور الآخر یا محذوف الآخر

——— مفاعیلُ - مفاعیلُ مفاعیل یا فعولن

(اداریہ)

جواب آں غزل

سرائیکی دارالسلام وربہاول پور دا واحد سہ ماہی رسالہ ہے جو ڈو ترے سالاں کنوں پہلے سہ ماہی دے شش ماہی بنڑیا ہوئے جبکاں اینداے مدیر جناب عزیز نشتر عثمانی سائیں ہن۔ اینداے سرنامے تے بسم اللہ ہوندی ہائی پر نویں انتظام وچ ایندی ضرورت نہیں سمجھی گئی۔ اساں نومبر ۷۳ء دے سرائیکی ادب وچ ایں گالھ تے احتجاج کیتا ہا۔ پر بادشاہ لوکاں توجہ نہ فرمائی ایں دفعہ جنوری تے اپریل دا شمارہ پہنچ آیا تاں بسم اللہ کنوں محروم ہا اساں ڈیکھ تے رکھ ڈتا۔ اتفاق نال ہک عزیز ساتھی کول بیٹھا ہویا ہا۔ اوں رسالے کوں چا گھدا۔ تھوڑی دیر ورق گردانی دے بعد اوں ایہ خوشخبری سنائی جو ایں دفعہ سرائیکی اپنڑیں نویں صفے تہاڈی نذر کیتی۔ میں اوں کنوں پچھ گھن تے ڈٹھا تاں ساری صورتِ احوال سامنڑیں آ گئی اصل گالھ ایہ ہے جو رسالے سرائیکی دے جنوری تے اپریل ۷۴ء دے مشترکہ شمارے وچ "مولانا روم تے خواجہ فریدؒ" اتے قابلِ اعتراض مضمون چھپیا ہا۔ جہڑا حقائق دے خلاف ہا۔ نہ کتھائیں قلم بے اعتدالی دا مرتکب تھیا ہا۔ بلکہ کنوں خواجہ صاحب دی ذات پاک تے حرف آندا ہا اساں فریدی گالھ نہ لوگ ہیں۔ اپنڑے پیر دے خلاف نہ کہیں قسم دی گالھ سن سگدے ہیں اتے نہ برداشت کر سگدے ہیں۔ نومبر ۷۳ء تے جنوری ۷۴ء دے سرائیکی ادب وچ اساں بے لاگ تبصرہ کیتا۔ جیکوں بہوں پسند کیتا گیا ساڈے قارئین کرام مخدوم زادہ سید حامد رضا شاہ صاحب گیلانی سفیر پاکستان متعینہ نیروبی دا کہیں نامہ پڑھیا ہوسی۔ انہاں ساڈے ایں مضمون کوں بہوں پسند کیتا ہا۔ پر سرائیکی اینکوں اپنڑے وقار دا مسئلہ بنڑا کراہیں ول فضول بحث چھیڑ ڈتی ہے۔ امید ہے جنہاں سرائیکی دے ایں مضمون کوں پڑھیا ہوسی او خود منصف تھئے ہوسن سہ ماہی حال ششماہی سرائیکی کوں سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور دی سرپرستی دا شرف حاصل ہے پروفیسر سید رحمت اللہ شاہ، چودھری رحمت اللہ جناب صدیق طاہر اتے بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ صاحب جیہیں صحیح العقیدہ دانشور اتے ادیب ایندے سرپرستاں اتے نظر رکھیندن۔ انہاں وچوں کوئی بزرگ اے جیہاں نہیں جو بحث برائے بحث دا قائل

ہووے۔ دل سمجھ نہیں آندی۔ جو ایجھیاں گالہیں کیوں ایں رسالے وچ چھپ ویندیاں۔ جیندی تائید نہ تاریخ کریندی ہے اتے نہ اولیائے امت دے تذکرے ایندے واسطے سہارے دا باعث بݨ سگدن۔

اے انانیت دا دور ہے ہر شخص اپنے آپ کوں دنیا کنوں زیادہ ہوشیار اتے سیاݨا سمجھدے حق قبول کرݨ دا جذبہ مفقود تھی گئے۔ اساں سیٹھ محمد عبید الرحمٰن صاحب کوں درخواست کریندے ہیں۔ جو ایں گالھ کنوں خالی الذہن تھی کراہیں جو مولانا رومی تے خواجہ فریدؒ کوں کیں تختۂ مشق بݨائے۔ اتے نومبر ۷۳ء تے جنوری ۷۴ء وچ ایں مضمون اُتے تبصرہ کیں کیتے۔ او صرف نفس مضمون دے توجہ رکھن اتے ول فیصلہ ڈیون، ساڈے واسطے انہاں دا فیصلہ قابل قبول ہوسی، ہݨ اساں ایں مضمون دا کیا جواب ڈیووں پچھلیاں گالھیں کوں دوھرا کراہیں قارئین دا وقت ضائع کرݨ تاں مناسب کائنی۔ خیر او گالھیں عرض کریندوں جو نویاں ہوسن اتے پڑھن والیاں کوں ناگوار نہ گذرسن۔

لفظ شوقین دا غلط استعمال

رسالے سرائیکی لکھیا ہا جو "رومی تے فرید ڈوہیں سماع دے وڈے شوقین ہن۔ اساں عرض کیتا ہا جو شوقین" دا تعلق حظ نفس" نال ہے۔ ایں لفظ دا استعمال بزرگان نال مناسب نہیں ساڈے مشائخ سماع کوں شوقیہ نہ سݨدے ہن پر سرائیکی اپنے موقف تے قائم ہے۔ اسے او حیران تھی تے پچھدے جو ساکوں لفظ "شوقین" وچ کیا برائی نظر آئی ہے۔ اساں قارئین کوں اشارات جلد چوتھی ص ۲۶۹ دا ہک اقتباس سݨویندے ہیں جیندے نال انہاں کوں اندازہ تھی سگسی جو اہل اللہ دی طبع مبارک کتنی لطیف ہوندی ہے حضرت خواجہ صاحب فرمیندن جو حضرت فخر الاولیاء (خواجہ غلام فخر الدین) دا زمانہ ہا۔ ہک واری وڈے پیمانے تے محفل سماع دا انتظام کیتا گیا اے رونق ڈیکھ تے میاں محمد یعقوب سرائی دی زبان وچوں نکلیا جو سبحان اللہ کیا عجیب چرچا اے اوندا اے آکھن ہا۔ جو حضور دا رخ انور لال تھی گیا اتے سخت ناراض تھی تے وڈی کاوڑ نال فرمایا۔

جو محفل سماع کوں چرچا سڈیندن وڈی بے ادبی اے، اے فقرہ ڈوں واری حضرت دی زبان پاک تے آیا۔ ریخ کنوں کجھ دیر چپ بیٹھے رہئے، اتے اساں سارے خوف اتے ہیبت کنوں جھکی جھون گھتے بیٹھے رہیوسے۔

اڄ حضرت خواجہ صاحب دا زمانہ ہووے ہا تاں ماہنامہ سرائیکی کوں سماع دے بارے وچ "شوقیہ" دا لفظ استعمال کرݨ دی جرأت نہ تھیوے ہا۔ اساں اے جہیں دور وچوں پئے گذردے ہیں۔ جیں وچ اخلاقی قدراں

کہندے ودے ہن۔ کڈیں کڈیں "سبحان من کمالہ" کہہ ڈیندا اے ڈاڈھا انگ چا گھندا ہے۔"

سرائیکی دے ایں سلسلے وچ جناب مسعود حسن شہاب ہوراں ڈاکٹر اکرام دا حوالہ ڈتے۔ ساکوں انہاں بزرگاں دا وڈا احترام ہے۔ پر انہاں دے حوالے نال حرام کوں حلال نہ تے سبب سگدے، اللہ انہاں کوں معاف کرے۔ انہاں موسیقی دا شوق اتے سماع دا شوق لکھ کے اہیں اپنے بزرگاں نال وڈی زیادتی فرمائی ہے۔ پر ساکوں یقین ہے۔ جو اے حضرات اپنی قلم دی بے احتیاطی دا جواز تلاش نہ کریسن۔

خانقاہی نظام

جیہڑے لوگ تصوف دی تاریخ کنوں واقف ہن او چنگی طرح جاݨدن جو تصوف "صوف" کنوں مشتق ہے۔ احادیث کنوں ثابت ہے جو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صوف دا لباس پیندے ہوندے ہن۔ کشف المحجوب ص ۳۲ "کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یلبس الصوف" اوں زمانے دے ڈو تریجھے بزرگاں دی سنت نبوی دی پیروی وچ صوف دا لباس پاتے۔ چنانچہ حسن بصری فرمیندن جو میں انہاں ستر اصحاب کوں جو جنگ بدر وچ شریک تھئے ہن صوف دے کپڑے پاتا ڈٹھے۔ اتے حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ وی صوف دا لباس پیندے ہن، ڈاکٹر ابوسعید نورالدین ایم اے پی ایچ ڈی اپنی مشہور تصنیف "اسلامی تصوف

اور اقبال" وچ لکھیندن:-

"ظاہر ہے کہ زمانہ مابعد میں صوفیائے کرام نے جو صوف کا لباس اختیار کیا تو یہ نہ تو ان کی کوئی ایجاد ہے، اور نہ ہی یہ طریقہ عیسائی راہبوں سے لیا گیا بلکہ یہ سب کچھ انہوں نے آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کی سنت میں اختیار کیا ہے۔"

ڈاکٹر ابواللیث صدیقی اپنے ہک مضمون وچ لکھیندن:-

"اسلامی تصوف کی بنیادیں قرآن کی تعلیمات، احادیث نبوی، صحابہ کرام کی پاک زندگی، تابعین اور تبع تابعین کی سیرت پاک پر استوار ہوئی ہیں، اور سچے مسلمان صوفی نہ کبھی شرعی حدود سے باہر نکلے ہیں اور نہ انہوں نے ترک دنیا، ترک اسباب، رہبانیت، بے عملی، سستی، کاہلی کی تلقین کی ہے، البتہ متاخرین میں سے بعض نام نہاد صوفیاء کے ہاں یہ عناصر اس طرح گھل مل گئے ہیں جس طرح دین اور دیگر امور معاشرت میں غیر اسلامی عناصر داخل ہو گئے ہیں جن سے اصلیت پر پردہ پڑ گیا ہے" اقبال اپریل ۱۹۵۷ء

تاریخ "تصوف در اسلام" دا فاضل مصنف صفحہ ۱۹ تے لکھیندے:-

"امتداد زمانہ کے ساتھ جب تمام مسلمانوں سے صوفیاء کا گروہ الگ ہوا، تو ان کی روحانی مجالس کے لئے ایک الگ مقام کی ضرورت پیش آئی یہ خانقاہ کا وجود دراصل اسی ضرورت کا نتیجہ تھا۔ اور یہ پہلی صدی ہجری کے نصف میں وجود میں آئی۔ ابوہاشم صوفی

...لیاء کی تعلیم و تربیت اور ریاضت و ذکر و شکر کی
...ں سے شام کے مقام رملہ میں ایک خانقاہ تعمیر کی
...صوف اسلام میں تاریخی حیثیت سے پہلی خانقاہ یہی ہے"

علامہ اسحٰق ایم حسینی اپنے ہک مضمون "اسلامی
...قت عربیہ اور افریقہ میں" خانقاہی نظام دے بارے
...لے تاثرات ڈیندان :

"مسلمانوں میں صوفیہ کے مختلف سلسلے جاری ہیں
...ب تکیوں یا خانقاہوں کے ذریعے اپنا کام جاری رکھتے
...یعنی ان تکیوں یا خانقاہوں میں منظم جماعتیں رہتی
...ہیں جو تصوف کی تعلیمی اور عملی خدمت انجام دیتی ہیں،
...یقہ میں اس قسم کی سات سو سے زائد خانقاہیں ہیں سنوسیہ
...سلسلہ سنہ ۱۲۵۳ھ میں بمقام مکہ معظمہ شروع ہوا تھا۔ ان
...میں گانے، رقص اور تمباکو کشی کی ممانعت ہے لیکن
...بات کو بھی پسند نہیں کرتے کہ رہبانیت کو انتہا
...تک پہنچایا جائے۔ سنوسیوں نے اجتماعی زندگی بسر
...کرنے کے لئے خانقاہوں کے قیام پر بہت زور دیا،
...خانقاہ کا ہر فرد کسی نہ کسی مفید جماعتی کام میں لگ جاتا
...مثلاً کھیتی باڑی، درس تدریس یا تجارت اس طرح
...مختلف افراد کی سرگرمیوں سے خانقاہ کے لئے ضرورت
...چیزیں مہیا ہوتی رہتیں"

ہن تساں سہ ایکی دے انہاں فقریاں تے
...بیر فرماؤ

"اساں اپنے مضمون وچ ایہ صاف لکھیئے۔ جو
...یونانی افکار دے نتیجے وچ خانقاہی تصوف نے
...جنم گھدا ___ ول لکھیندان

ایہ ہک حقیقت ہے جو یونانی ایرانی لتے ہندی
اثرات دے نتیجے وچ خانقاہی تصوف (اینکوں
عجمی تصوف دی آکھدن) نے جنم گھدا

ہن ڈاکٹر ابو اللیث صدیقی دا بیان ملاحظہ فرماؤ

"بعض محققین کہتے ہیں کہ اسلامی تصوف کے بعض
عناصر بدھ مت سے ماخوذ ہیں۔ یہ بھی کہا گیا ہے کہ
اسلامی تصوف ہندو فلسفہ سے متاثر ہوا ہے۔ ڈاکٹر قاسم غنی
ایرانی اس خیال کا حامی ہے کہ تصوف دراصل ایران پر
عربوں کے غلبہ کا ردِ عمل ہے چونکہ وہ اس وقت عرب
مسلمانوں کے خلاف تلوار اٹھانے کے قابل نہ رہے تھے، اس
لئے اپنے مقصد میں کامیابی حاصل کرنے کے لئے انہوں نے
تصوف کی بنیاد ڈالی اور مسلمانوں کے ذہن و دماغ میں
ترک دنیا نفی خودی اور نفس کشی جیسے سلبی خیالات
اس طرح داخل کر دیئے کہ رفتہ رفتہ ان کی زندگی کا عملی
پہلو مضمحل ہو گیا (تاریخ تصوف در اسلام ص ۴۳-۴۴)

پر فاضل مبصر انہاں گالہیں نال اتفاق
نہیں کریندا۔ او آکھدے

"ہمارے عقیدے میں مذکورہ نظریات درست
نہیں ہیں۔ اسلامی تصوف کا دقیق مطالعہ یہ ظاہر کرتا
ہے کہ فلسفہ ایران نے اس پر کوئی اثر نہیں ڈالا بلکہ
اس کے برخلاف خود اسلام اور اس کی حیات روحیہ
یعنی تصوف نے ایرانی ذہن و دماغ پر گہرا اثر ڈالا
ہے نیز تصوف کی اصل مسیحیت، نوافلاطونیت، بدھ مت
ہندو فلسفہ، ایرانی فلسفہ اور مانویت نہیں بلکہ خود اسلام
ہے" (اسلامی تصوف ص ۴۴)

ایں گالھ وچ کوئی شک کائینی جو "اسلام" وانگن تصوف دا طریقہ وی قدیم کنوں آندا پئے۔ خانقاہ دا وجود وی کئی صورتاں وچ موجود ہا اور درویش وی خانقاہ وچ رہندے ہن جیندے نگران حضرت ذکریا علیہ السلام ہن، حضرت عیسیٰ علیہ السلام وی ساری زندگی صوفیانہ انداز وچ گذاری اے۔ ہندوستان وچ وی اے نظام موجود ہا۔ جیندا آسرا براہ برہمن ہن۔ اے لوک جنگلاں وچ رہندے ہن تے راجے مہاراجے اپنے راجکماراں کوں تعلیم و تربیت واسطے انہاں کول بھیجیندے ہن صرف ناں دا فرق ہے۔ اساں خانقاہ آہدے ہیں او کٹیا سڈیندے ہن پورن بھگت۔ رام چندر جی اتے پانڈواں دے سلسلے وچ انہاں لوگاں دا ذکر آندے۔ چنانچہ داراشکوہ جوگ بشسٹ دا ترجمہ منہاج العارفین دے ناں نال کرایا ہا۔ ایں کتاب دا ذکر حضرت خواجہ صاحب اشارات جلد پنجم دے مقبوس ۲۹ وچ ایں طرحاں فرمائے،

مولوی رکن الدین لکھیندے جو ۳ رجب ۱۳۱۸ھ کوں حضرت خواجہ صاحب دی خدمت وچ حاضر تھیم تاں آپ ہک کتاب منہاج العارفین مطالعہ پئے فرمیندے ہن۔ میں عرض کیتا۔ سائیں اے کیہڑی کتاب اے؟

فرمایا "جوگ وششٹ" ہے۔

میں ول عرض کیتا جو جوگ وششٹ دا کیا مطلب ہے؟

ارشاد تھیا، جوگ دا مطلب "سلوک" ہے اتے وششٹ ہندواں دا ہک باکمال بزرگ تھی گذرے جو مہاراج رام چندر جی دا مرشد ہا۔ اے کتاب انہاں دی تصنیف ہے۔ جیندا ترجمہ داراشکوہ کرائے

پھر حضور ارشاد فرمایا۔ جو اہل شاستر وی ملائکہ دے وجود دے قائل ہن تے ول حضور تناسخ، ملکی نزول تے تقریر فرمائی، جو شاستراں دی تعلیم دا خلاصہ ہے۔

ایندے بعد حضرت خواجہ صاحب فرمایا جو اہل شاستر دے نزدیک دنیاوی عمر اٹھاراں ادب سال ہے، اتے جے کہاں اسیں قرآنی تعلیمات نال موازنہ کیتا ونجے تاں شاستراں دی تائید تھیندی اے، جیویں جو اللہ کریم خبر ڈیندی اے، الآیہ

یدبر الامر من السماء الی الارض ثم یعرج الیہ فی یوم کان مقدارہ الف سنۃ مما تعدون

ڈوجھی آیت اے ہے،

تعرج الملئکۃ والروح الیہ فی یوم کان مقدارہ خمسین الف سنۃ،

پہلی آیت دے "یوم" کنوں ہزار سال مراد ہے، اتے ڈوجھی دے یوم کنوں ہیں دنیا دا مقررہ ڈیہاڑا۔ ہیں واسطے ہزار یوم کوں ۳۶۰ نال ضرب ڈیون نال ۳۶۰،۰۰۰ حاصل تھیندن تے اینکوں پنجاہ ہزار نال ضرب ڈتی ونجے تاں اٹھارہ ادب سال مدت نکلدی اے۔ ایندے وچوں گیارہ ادب عرصہ گذر چکئے، باقی ست

ادب واحترام کریندے ہن۔ مولوی رکن الدین عرض
کیتا جو قبلہ یوم دے معنی سال وی آئے ہن؟
حضرت خواجہ صاحب آیت کریمہ "کل یوم ھو
فی شان" تلاوت کیتی اتے فرمایا جو یوم" ایں
آیت وچ آئے حسب موقع کئی معنی گھدے گئے
یعنی لمحہ۔ ساعت، روز تے سال۔

ہندو اوتار رشی۔

ہک شخص عرض کیتا جو سری کرشن اتے
رام چندر جی فقیر اتے درویش ہن یا نہ۔ حضور
فرمایا جو سارے اوتار اتے رشی اپنے اپنے وقت وچ
نبی گذرین، اتے انہاں وچوں ہر ہک اپنی شریعت
دے مطابق کتاب رکھیندے۔ چنانچہ چار وید
سنسکرت زبان وچ اجن تائیں موجود ہن۔ اتے
انہاں وچوں ہر ہک اپنی قوماں دی بری رسماں
تے عادتاں کوں ختم کرن واسطے مبعوث تھئے ہن۔
تے جڈن ہندواں وچ برہمناں دا اقتدار ودھ گیا
اتے خلق تے حق دے درمیان برہمن اپنے سوا کہیں
کوں رابطہ تے وسیلہ نہ سمجھدے ہن، ہیں واسطے
انہاں دے زور کوں توڑن واسطے مہاتما بدھ مبعوث
تھئے اتے جڈن گاں دی پوجا قوم وچ تھیون پے گئی
تاں سری کرشن جی مبعوث تھئے۔ اتے گاؤ پرستی
کوں انہاں ختم کیتا۔ ایہ حد تائیں جو گاں دے چرے
تے جمع تھئے روٹی کھاندے ہن، اتے گئیں کوں ذبح
کریندے ہن ایندے علاوہ جگ اتے ہوم کرن
دے طریقے اتے عبادتاں۔ تے احکام ہک ٻئے کنوں
مختلف ہن پر توحید خداوندی، تے رجوع الی اللہ
وچ سب متفق ہن۔ ہک ٻئے موقع تے ہک ہندو
نال سری کرشن جی دا ذکر آیا تاں آپ فرمایا جیڑھن
میں سیر دے ارادے نال ہندوستان گیا ہم متھرا پہنچ
تے کرشن جی دے سارے ٹھکانے ڈٹھے ہم ول فرمایا
جو کرشن جی دے ۹۹ ناں ہن۔ کرشن۔ کان۔ کنیا۔ شام
برج راج گوپی ناتھ۔ گردھاری اتے بہاری وغیرہ اصل
ناں کرشن ہے، باقی صفاتی ہن، ایں بحث دا مطلب
اے ہے۔ جو سارے حضرات دا مطالعہ وسیع ہا۔ او
ہمسایہ اقوام دے مذہباں کنوں بخوبی واقف ہن۔
انہاں دیاں اچھیاں گالھیں دی تعریف کریندے ہن
پر انہاں دے نظریات کنوں کوئی درویش کوئی صوفی
متاثر نہیں تھیا اے ہیں وچ بالکل اخیر دی گالھ ہے،
کبیر بھگت اتے دارا شکوہ جیہیں لوگ انہاں دی تعلیم
دی اشاعت دا باعث بنڑے۔ ورنہ اسلامی تصوف
دے پہلے داعی تاں حضرت داتا گنج بخش علیہ الرحمۃ
ہن ول حضرت خواجہ معین الدین چشتی اجمیری
ایں ملک وچ تشریف گھن آئے۔ انہاں پنج سال ملتان
رہ کراہیں ایں علاقے دی زبان سکھی تے ول اجمیر
تشریف گھن گئے۔ حضرت بابا فرید الدین گنج
شکر حضرت بہاؤ الدین زکریا۔ حضرت شاہ رکن عالم
حضرت نظام الدین اولیاء، سید محمد گیسو دراز
حضرت اشرف جہانگیر رحمہم اللہ اے سارے

لے۔ اشارات جلد دوم صفحات ۷۹۔۸۰

سکھاں، مریداں دے مقتداء اتے خانقاہاں دے مالک ہن، انہاں مروّجہ زباناں کوں سکھ کہاہیں ہندوواں دے گورووں اتے جوگیاں نال مقابلے کیتے انہاں کوں شکستاں ڈیتیاں۔ اتے انہاں کوں چیلیاں سمیت مسلمان کیتا۔ پیا انہاں دے مذہب کوں سمجھݨ یا انہاں دے نظریات تے افکار دا جائزہ گھنݨ دی انہاں ضرورت محسوس نہیں کیتی کیوں جو انہاں دا اپݨا مذہب ہر لحاظ نال مکمل ہا۔ ہیں واسطے سرائیکی بہاولپور دا اے خیال قطعاً بے بنیاد ہے جو اسلامی تصوف یونانی۔ ایرانی یا ہندی نظریات کنوں متاثر تھئے۔ استغفر اللہ العظیم

خواجہ صاحب دا ملی تحریکات وچ حصّہ

سرائیکی بہاولپور اپݨے ہک مضمون وچ حضرت خواجہ صاحب دے الزام لایا ہا جو انہاں مسلماناں دی سیاسی بیداری وچ حصہ نہیں گھدا اتے ول ایں توں مہینے بعد جو جواب ڈتے ایندے وچ اپݨے پچھلے دعوے کوں دوسرائیں جے کہاہیں رسالے دے تھلے کوں تحقیق اتے تنقید نال دلچسپی ہوندی ہا اتے خواجہ صاحب دے حالات کنوں وی پوری واقفیت رکھیندے ہوون ہا تاں ایں "عذرِ گناہ" کوں سرائیکی دے صفحیاں وچ جا نہ ملے ہا۔ پر افسوس ہے جو جناب بریگیڈیئر صاحب رسالے دی ترتیب دا کم ڈوجھے لوگاں اُتے سٹیا ہویا ہے۔

پہلے تاں حضرت خواجہ صاحب دے کلام وچوں ملی تحریکات دا سراغ لاون مناسب نہیں کیوں جو حضرت دی شاعری واردات چیز ہے، ایندا سیاست نال تعلق کائینی۔ ڈوجھی گالھ اے ہے جو دلی اتے علی گڑھ تے حالات ملتان تے بہاولپور کنوں مختلف ہن۔ حضرت خواجہ صاحب دے جدِ امجد حضرت خواجہ عاقل محمد سائیں نواب مٹھن خاں دی درخواست اُتے کوٹ مٹھن آ کہاہیں آباد تھئے ہن آپ دے بعد آپ دے فرزند خواجہ احمد علی صاحب وی کوٹ شریف وچ آباد رہئے۔ حضرت خواجہ صاحب دے والد بزرگوار حضرت محبوب الٰہی خواجہ خدا بخش علیہ الرحمۃ کوں سکھاں سخت تنگ کیتا جیں اُتے آپ کوٹ شریف کنوں نقل مکانی کر تے چاچڑاں آباد تھئے۔

نواب بہاولپور آپ دا وڈا معتقد ہا۔ حضرت محبوب الٰہی دے بعد آپ دے وڈے پتر حضرت خواجہ غلام فخر الدین تے انہاں دے بعد حضرت خواجہ صاحب چاچڑاں شریف کوں او رونق بخشی جو ایندا ناں ہندسندھ تائیں مشہور تھی گیا۔ مرزا محمود شاہ جو مغل خاندان دی آخری نشانی ہا۔ اوندے اے ڈوں شعر خلیق نظامی صاحب نقل فرمائن۔

فقر اگر خواہی رو در چاچڑاں
ہست محکم فیضِ حق سرکار ما

اردو دا شعر وی ملاحظہ ہووے

بن گیا کامل جو پہنچا چاچڑاں میرے مرشد کا عجب دربار ہے

سکھاں دی بدچا گردی دے بعد انگریزاں دے دور کوں نہ صرف ملتان بلکہ پورے پنجاب وچ امن و عافیت دا دور سمجھا گیا ہا۔ پشاور کنوں دیتی تائیں انگریزاں دے خلاف کوئی جذبہ نفرت دا موجود نہ ہا۔ حضور خواجہ صاحب دا انتقال ۱۹۰۱ء وچ تھیندے، ایں ویلے پورے ہندوستان وچ کہیں خاص ملکی تحریک دا نشان نہ ہا۔ تقسیم بنگال دے سلسلے وچ پہلی واری ۱۹۰۶ء وچ مسلماناں دا ہک جلسہ لکھنؤ وچ تھیا ہا۔ پر مسلم لیگ دا باقاعدہ اجلاس ۲۹-۳۰ دسمبر ۱۹۰۷ء کوں کراچی وچ تھیا ہا۔ یعنی خواجہ صاحب دی وفات دے چھی سال بعد۔

اے ٹھیک ہے جو کانگریس دی بنیاد ۱۸۸۵ء وچ مسٹر ہیوم ALLAN OCTARSIAN HUME رکھی ہائی ملاحظہ ہووے ہسٹری آف دی کانگریس جلد اول صفحہ ۸، مسٹر ہیوم سکیاں بٹھیاں ہن اتے انگریزاں وچ کانگریس واسطے مقبولیت حاصل کرن انہاں دا مستقل وظیفہ ہا۔ مسٹر ولیم ویڈر برن MR. WLLIAM WEDERBURN ڈوں واری کانگریس دے سالانہ جلسیاں دے صدر بنڑے۔ کانگریس دے چوتھے اجلاس دی صدارت مسٹر ڈیوڈ یول MR. DAVID YULE کیتی ہائی ایندے نال ای ہک معمول ہا جو کانگریس دے سالانہ اجلاس وچ شرکت واسطے انگلستان کنوں بااثر انگریز آندے ہن، جو عام طور تے پارلیمنٹ دے ممبر ہوندے ہن مثلاً

مسٹر ڈبلیو ایس کین MR. W.S. CAIN

مسٹر چارلس بریڈلو MR. CHARLES BREDLUGH

مسٹر سیمیل اسمتھ MR. SUMUEL SMITH

ڈاکٹر ایچ وی رودر فورڈ DR. H.V. RUTHER FORD

ڈاکٹر کلارک DR. CLARKE

کانگریس کئی سالاں تائیں مسٹر گلیڈسٹون وزیر اعظم برطانیہ دی سالگرہ منیندی رہی ہر سالانہ اجلاس اتے او ندے واسطے مبارکباد دا ریزولیوشن پاس کیتا ویندا ہا۔

(ہسٹری آف دی کانگریس از پی ستیا رامیا جلد اول ص ۹۹)

ہندو برطانوی پارلیمنٹری طرز حکومت دے داؤ پیچ اچھی طرح سمجھ چکے ہن جو صرف انہاں واسطے مفید ہن، مسلماناں وچ اوں ویلے صرف سر سید احمد خاں ہی ہائی جو انگریزاں اتے ہندوواں دی چالاں کوں سمجھدے پئے ہن۔ انہاں ۲۸ دسمبر ۱۸۸۷ء کوں لکھنؤ وچ اتے ڈوجھی ۱۶ مارچ ۱۸۸۸ء وچ سیاسی تقریراں کیتیاں ہن جیں اتے مسٹر سیسل بیڈن فاں سیکرٹری سر سید دے خلاف سخت غیض دا اظہار کیتا ہا اتے گورنمنٹ کوں مشورہ ڈتا ہس جو ایں شخص کوں سخت سزا ڈتی ونجے

ایں ویلے ہندوستان وچ مارشل لاء ہا۔ پہوں سخت ہا۔ ایندے تحت ہندوستان [illegible] کوں ہیں مسلمان بھاسیاں اتے لٹکائے ونجے ہن۔ ہیں دور وچ حضرت خواجہ صاحب [illegible] دا سفر کریندیاں اتے ونج کہیں [illegible] مسلماناں [illegible]

این محسن نال ملاقات کریندن اے او دور ھا
جڈاں مولانا شوکت علی۔ مولانا محمد علی اتے
مولانا ظفر علی خاں علی گڑھ وچ پڑھدے پئے ھن
اساں جنوری دے پرچے وچ لکھیا ہا جو خواجہ صاحب
سرسید دا اشارات وچ چنگا ذکر کیتے۔ پر سرائیکی
بہاولپور ساڈی گذارش کوں تر دپا سمجھ گھدا ہے
چنانچہ جنوری تے اپریل ۷۴ء دے صفحے ۱۲ وچ
لکھیندے

اینٹی گالہ پکی کرݨ کیتے حضرت مولانا نے
اے دی فرمایئے "جو خواجہ صاحب سرسید احمد
خاں دے بارے وچ کجھ آکھیا ہے، مولانا موصوف
فرمادن جو اے اشارات کیڑی کتاب اچ ھن اے
فریدی شائقین منتظر رہسن"

خدا محترم اوکیڑے فریدی ھن جو اپݨے
مرشد دی تعلیمات دے بارے وچ اتنی واقفیت
نہیں رکھیندے مناسب تاں اے ہا جو سرائیکی
دے مدیر محترم پہلے اشارات فریدی دے پنج
نسخے منگوا کراھیں انہاں دی پڑتال کرݨ ہا
تے ول ایں درویش تے حملہ کرݨ ہا۔ پر اے لوگ
کیڈے کرݨ چاہندن کتاباں دی ورق گردانی کوں عذاب
سمجھدن۔ اساں اشارات دا پورا متن درج پئے
کریندے ہیں ملاحظہ ہووے۔

مقبوس ہشتا دو پنجم' جلد چہارم
بوقت اشراق روز پنجشنبہ بست و ششم ماہ صفر
سال سیزدہ صد و ہفدہم دولت پائے بوس و زیارت
حضرت اقدس کہ عبادتے و سعادتے بہتر ازیں نیست
حاصل گردید، اندریں اثنا نواب قیصر خان مگسی عرض
کرد کہ قبلہ سید احمد خاں نیچری چگونہ شخص بود حضور
فرمودند کہ نہایت بہتر مذہب شخص بود بروئے او
برکت مے نمود، باہمہ فرقہ ہائے اسلام یکے بود ہے جملہ
را نیک دانستے۔ کسے را بد نہ گفتے، پدرش مرید و مجاز
از شاہ ابو سعید دہلوی بود و شاہ ابو سعید مرید و خلیفہ
شاہ غلام علی دہلوی است و شاہ غلام علی مرید و خلیفہ
میرزا مظہر جانجاناں است"

ایندے بعد خواجہ صاحب سرسید نال اپنی
ملاقات دا ذکر فرمیندن

"چوں من بادے ملاقات کردم مرا بہ کرسی
نشاند و خود نیز بہ کرسی بنشست، اندریں اثنا ذکر حضرت
رسول خدا محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وسلم و محبت صحابہ
کرام درمیان آمد نقل مے کردند مے گریست، اشکہا بہ
رخ او جاری بودند از ہر سر موئے ریش او مے
چکیدند۔ گویا باران مے بارید و از کمال جوش و ذوق
پائے خود را بزور تمام بر زمین مے زد چنانکہ کسے در
حالت وجد و رقص مے زند، بعد ازاں فرمودند۔ کہ
محبت حضرت رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم در ہر مو
و رگ و پوست او سریان کردہ بود"

بعد ازاں فرمودند کہ سید احمد خاں در سال سیزدہ
صد و پانزدہم ہجریہ فوت شدہ است و تاریخ انتقال
او ازیں آیت بر آمدہ است

انی متوفیک و رافعک الی و مطہرک

اندازہ فرماؤ، جو جیکرا ہیں حضرت خواجہ صاحب کوں مسلماناں دی ملی تحریکات نال دلچسپی نہ ہائی تاں علی گڑھ کیا کرݨ گئے ہن اتے ول اوں شخص دے بارے وچ جیں اُبتے علماء کفر دے فتوے لا ݙتے ہن، اتے اوں کوں نیچری سݙیندے ہن، حضور اے کیوں فرماوݨ ہا۔

جو شخص چنگا مذہب رکھیندے، اوندے چہرے کنوں برکت نظر دی اے۔ تمام مسلماناں کوں نیک چائندے۔ کہیں کوں گھٹ ودھ نہیں آکھدا۔

جݙاں میں اوندے نال ملاقات کیتی حضرت رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم اتے آپ دے یاراں دا ذکر آگیا۔ او بیان دی کریندا ہا اتے زاروزار روندا ویندا ہا۔ اوندے چہرے کنوں ہنجوں جاری ہن۔ جو اوندی ڈاڑھی دے ہر وال کنوں ٹپ ٹپ ڈھاندیاں پیاں ہن جیویں جو مینہ پیا وسدا ہووے، اتے کمال جوش نال فرش کنوں اپݨے پیر زور نال زمین تے مریندا ہا۔ جیویں کوئی وجد یا رقص دی حالت وچ ہوویندے۔

اتے ول فرمایا جو حضرت رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم دی محبت اوندے ہر وال رگ اتے پوست وچ جذب تھی ہوئی ہائی۔

خلاصہ اے ہے۔ جو جنگ آزادی توں بعد حریت دا جذبہ ٹھڈا پئے گیا ہا۔ کانگریس دا ابتدائی دور ہا، تے ایندے کہیں تا دھرتا انگریزی دے مولانا جوہر۔ مولانا ظفر علی خاں۔ ڈاکٹر انصاری مولانا ابوالکلام آزاد وغیرہ سر باز مجاہد اجݨ پڑھدے پئے ہن، صرف سر سید اتے نواب وقارالملک مسلماناں کوں جگاوݨ دی کوشش کر رہے ہن، خواجہ صاحب کوں ملی جذبہ اوں مجاہد کول گھن گیا۔ مارشل لاء دا دور ہا۔ ہیو گالھیں انہاں بزرگاں دے درمیان تھیاں، اسے انہاں دا ای تاثر ہا جو آپ اپݨے مرید نواب صادق محمد خاں "کوں" ہیٹ انگریزی تعلیم" دی تعلیم ݙتی،

سرائیکی وچ درج ہے جو خواجہ صاحب دا مصرع "مسجد مندر ہکڑو نور" انہاں دے نظریہ ہمہ اوست دا عکاس ہے۔ ایندا تعلق ہندو مسلم اتحاد نال کائنی

ناظرین کرام۔ ہݨ تساں انصاف کرو جو کیا "ہمہ اوست" دا جذبہ اللہ دی ساری مخلوق نال پیار کرݨ دی تعلیم نہیں ݙیندا؟

جے کوا ہیں اساں لکھئے چا جو حضرت خواجہ صاحب "مسجد مندر ہکڑو نور" فرما کر ہندواں تے مسلماناں کوں آپت وچ پیار تے محبت نال رہݨ دی تعلیم ݙتی ہائی تاں ایندے وچ مسئلہ وحدت وجود کوں کیا نقصان پہنچدے؟

<u>کیا اسلامی تصوف مسلماناں دے زوال دا سبب بݨئے؟</u>

سرائیکی اپݨے صفحہ ۱۲ وچ وݙے اعتماد نال

لکھیندے۔ جو مسلماناں وچ توکل۔ قناعت اتے
تقدیر دا غلط مفہوم دا بیج کھنڈ گیا ہا، ہیں واسطے
بغداد وچ رت دیاں ندیاں وہہ گیاں ہن۔ بغداد
دی تباہی دا سبب مسلماناں وچ تفرقہ۔ حسد اتے
بغض دا پیدا تھیون ہے، تمام تاریخاں گواہ ہن
جو ابن علقمی وزیر اعظم ہلاکو خاں کوں بغداد
اُتے حملہ کرݨ دی دعوت ڈتی ہائی خانقاہیں ایہا
تاں ایں فتنے کوں روکݨ دی وڈی کوشش کیتی ہائی
حضرت خواجہ نجم الدین کبریٰ جیہیں کئی اکابر
اولیاء اللہ اپݨے مریداں سمیت چنگیزی فوج
دا مقابلہ کریندے شہید تھئے، شیخ الشیوخ خواجہ
شہاب الدین عمر سہروردی علیہ الرحمۃ وی بطور
سفیر خوارزم شاہ اتے کئی ٻئے بادشاہاں کول بغداد
دی حفاظت واسطے تشریف گھن گئے۔ پر شیعہ سنی
تنازعہ دے وانگݨ پھٹ پیا۔ اتے اے عظیم سلطنت
تباہ تے برباد تھی گئی۔ افسوس ہے واقعات کوں ایناں
اسباب کوں کتنا غلط رنگ ڈتا گئے۔ سرائیکی دے صفحہ
۱۳ اُتے مولانا عزیز الرحمٰن مرحوم دی تحریراں دا
حوالہ ڈے کراہیں ساڈے اُتے عیب پاوݨ دی
کوشش کیتی ہے، اینکوں شاید معلوم نہیں۔ جو
دیوان فریدی دے ترجمہ واسطے جو کمیٹی بݨائی
گئی ہائی اوندے وچ اساں وی شامل ہاسے مولانا
مخدوم بہاولپوری۔ واحد بخش خاں، مولانا عبدالرشید
طالوت مرحوم۔ پروفیسر دلشاد کلانچوی تے لے نیاز مند
دل کراہیں سرائیکی دے اضافی حروف دا
تعین کیتا ہا۔ اتے ول اساکوں پنجاہ پنجاہ کافیاں
ترجمے واسطے ڈتیاں گیاں ہن۔ کافیاں دے مرکزی
خیال وچ جو دبیر الملک مرحوم دے نوٹ ملدن
انہاں دے بارے وچ مترجمین نال کئی واری
بحث تمحیص تھئی ہائی،

خواجہ صاحب دا حسب نسب

سرائیکی بہاولپور دا لے مطالبہ وی مضحکہ
خیز ہے جو مولانا عبدالرشید طالوت مرحوم نے
مسعود حسن شہاب ہوراں خواجہ صاحب کوں
فاروقی النسل لکھے۔ ہیں واسطے فریدی صاحب
کوں اختلاف دا حق نہیں پہنچدا اتے نالی نال سرائیکی
نے اشارات دی جڑ اُتے وی دنبہ دکھ ڈتے جو
مولانا عبدالرشید مرحوم اینکوں ساقط الاعتبار
قرار ڈتے۔ ہیں واسطے کلیتہً انہاں اُتے اعتبار
نہیں کیتا ونج سگدا۔

جتھوں تائیں خواجہ صاحب دے نسب دا
تعلق ہے ایں بارے وچ انہاں دا اپنا بیان قول
فیصل ہے۔ مسعود حسن صاحب شہاب ہوون یا
طالوت مرحوم دبیر الملک علیہ الرحمۃ ہوون یا
صدیقہ الاسرار دے مؤلف خواجہ صاحب دی
وضاحت دے بعد انہاں دے دعوے وچ کوئی
وزن نہیں رہندا۔ اساں اشارات فریدی جلد
پنجم دے متن دا ترجمہ درج کریندے ہیں
۱۹۔ جمادی الآخر ۱۳۱۸ھ۔ مقبوس ۲۴ صفحہ ۱۰۱

حضور دی خدمت وچ کوریجہ قوم دا ذکر تھیا حضرت خواجہ صاحب فرمایا میں آکھداں جو کوریجہ ابڑہ قوم دی شاخ ہے۔ یعنی کوریجے اصل وچ ابڑہ ہن، ہیں دوران حاضرین وچوں ہک شخص متعجب تھی تے عرض کیتا جو کتب تواریخ اتے سیر وچ کوریجہ کوں قریشی فاروقی لکھیا گئے۔ اتے حضور فرمیندن جو کوریجہ ابڑہ قوم دی شاخ ہے۔ اے کیویں تھی سگدے۔

حضور فرمایا جو کوریجیاں دا قریشی ہووݨ ملفوظی قول ہے اتے چونکہ اکثر ملفوظ بغیر تحقیق دے لکھیے گئن ہیں واسطے قول ملفوظی اعتبار دے لائق نہیں ہوندا ہاں او ملفوظ جو شیخ دے روبرو لکھیا گیا ہووے، اتے شیخ خود اینکوں سݨیا ہووے اتے نظر ثانی کیتی ہووے او مستند اتے معتبر ہے۔ چنانچہ فوائد الفواد اتے اسرار الاولیا ہیں طریق دے شیخ دے حضور وچ لکھے گئن سلے لے۔ حضرت خواجہ صاحب چونکہ سابقہ ملفوظات دی صحت دے قائل نہ ہن ہیں واسطے حضور مولوی رکن الدین کنوں اپنے ملفوظ دی عبارت سݨدے اتے نظر ثانی فرمیندے ہن۔ اشارات جلد دوم دا اختتامیہ ملاحظہ ہووے

جلد دوم اشارات فریدی ایں خزانہ معارف الٰہی کہ جمع کردہ آمد ذخیرہ دو سال و چہار ماہ است وآنچہ نوشتہ ام روایت بے واسطہ است وآنچہ نگاشتہ ہم از اول تا آخر ہمہ مطالعہ عالیہ و سماع حضور خواجہ ابقاہ اللہ تعالیٰ آراستہ است کہ ۱۳۲۰ جلد دوم اندریں وقت سبق کتاب مقابیس المجالس از جلد چہارم

ارشاد کرن دے بعد فرمایا۔ جو دوم شریف والے جو کوریجے ہن ساڈے رشتہ داراں وچوں ہن، اتے ایں ویلے ایں آستان دے سجادہ نشین میاں شفیع محمد سائیں ہن جو عالم آدمی ہن اتے درویش کامل، سید شہاب الدین سکنہ قصبہ ہالانی علاقہ تحصیل آبادسندھ جو عالم شخص ہے۔ اتے ہوڑیاں میاں شفیع محمد سجادہ نشین دوم والے دا ہے۔ میڈے کول کوئی تصوف دا مقام حل کراوݨ واسطے آیا ہا۔ میں اوں کوں آکھیا ہا جو تو میڈی طرفوں میاں صاحب کنوں پچھیں۔ جو کوریجہ کیڑھی قوم دی شاخ ہے۔ اوہ شخص جݙاں پچھ وادی میڈے کول آیا۔ آکھیس جو میں میاں صاحب

از مقبوس بیست و پنجم تا مقبوس بیست و ہفتم برخواندم حضور بکمال توجہ حرف بحرف سماع کردند و در بعضی مواقع کہ بیاض اقتادہ بود تحقیق کردہ عبارات ثبت و مرقوم نمودند ص ۷۷

خواجہ ابقاہ اللہ تعالیٰ اشارہ فرمودند کہ بخوانید ایں از مقبوس بیست و ہفتم تا مقبوس سی و یکم از جلد چہارم اشارات فریدی برخواندم حضور بتوجہ تمام لفظ بلفظ سماع فرمودند دریں سبق حاجت اصلاح نبود ص ۲۷۲

نومبر ۱۹۸۰ء حضرت خواجہ محمد بخش صاحب المعروف نازک کریم علیہ الرحمۃ دا اشارات فریدی از ملفوظات حضرت قبلہ عالم حضور خواجہ غلام فرید علیہ الرحمۃ والد ماجد من کہ آں را برادرم دینی مولانا رکن الدین در مدت نو سال جمع کردہ است بہ حروف زرکشیر طبع کردہ بنیادم تا در اطراف و اکناف عالم شائع گردد ص ۱۳۵، کیا اینہاں دے بعد وی سرائیکی کوں اے حق پہنچدے جو او اینہاں دی صحت دے اعتراض کرے

کنوں کو ڈیجھ قوم دی تحقیق واسطے پچھیا ہا انہاں فرمایا

اباؤ افقیراں کوریجہ از قوم اپڑہ ہستیم ص ۱۵۳ ناظرین کرام ہن تساں ڈسو جو اساں حضرت خواجہ صاحب دے ایں بیان کوں صحیح منوں یا مسعود حسن صاحب شہاب یا حضرت طالوت مرحوم دے مَن ربجات دی تصدیق کروں۔ خاص کو اہیں اپڑہ قوم کوئی معمولی قوم نہیں۔ کلھوڑیاں کنوں پہلے سندھ تے ایہا قوم حاکم ہائی ماثر الامراء دا بیان ملاحظہ ہووے،

کلہوڑیاں در لباس درویشی بسرے بردندیکے ازاسلاف او بریکیں قوم اپڑہ کہ از قدیم الایام مرزبان ولایت سندھ بودند۔ پیوست و پارہ اراضی بطریق مدد معاش حاصل کرد، اولادش رفتہ رفتہ بر قوم اپڑہ غالب آمدہ اکثر مواضع ایشاں را در تحت تصرف آوردند

اپڑہ قریشی مخذومی ہن،

حضرت خواجہ صاحب خود وی اپنی قوم دے بارے وچ وضاحت فرمائی ہے جو،

قوم اپڑہ قریشی مخذومی اند از اولاد عکرمہ بن عمرو بن ہشام کہ در زمان سلطنت بنی اُمیہ در ملک سندھ رسیدہ لقب اپڑہ یافتند"　　اشارات جلد پنجم ص ۱۵۳

کیا اشارات فریدی وچ تصرف کیتا گئے ؟

سرائیکی بہاولپوری مولانا عبدالرشید طالوت مرحوم دے حوالے نال لکھیندے ہن۔

چونکہ مولوی رکن الدین اور ان کے دوست مولوی غلام احمد اختر، دونوں خواجہ صاحب کی وفات کے بعد ایک بدنام فرقے کے عقائد سے متاثر ہو گئے تھے اور بعض غلط باتیں انہوں نے خواجہ صاحب سے منسوب کی تھیں اس لئے کلیتہً ان پر اعتبار نہیں کیا جا سکتا،

مولانا عبدالرشید طالوت مرحوم ایں نیاز مند دے جگری دوست ہن اساں تصنیف و تالیف دے میدان وچ رل کے قلم رکھیا اتے ول سادی ساری زندگی کٹھی گزری ہے، خود انہاں کوں مینت خیر کوں بہاولپور وچ جڈاں قادیانیاں دے خلاف مقدمہ دائر تھیا ہا تاں مرزائیاں اشارات کوں پیش کر تے آکھیا ہا جو حضرت خواجہ صاحب مرزا صاحب کوں محبت آمیز خط لکھے ہن تے انہاں دے بارے وچ اچھی رائے رکھیندے ہن۔ ایہی گالھ تے بغیر تحقیق دے ایہ آکھ ڈِتا گیا جو مولوی رکن الدین تے غلام احمد اختر دی کوں ہیں اشارات وچ تصرف کیتے لیکن جیڑھے لوگ حضرت خواجہ صاحب دے مزاج کنوں واقف ہن او جاندن جو حضور کہیں کنوں بدلانہ آکھدے ہن۔ کہیں شخص دیچ ہزار عیب ہوون ہا پر انہاں دی نظر اونہاں سچائیاں تے ہوندی ہائی۔ سو میٹں دے بارے وچ علماء جو رائے رکھیندن او کہیں کنوں گجھی کائینی پر حضور جو کجھ فرمایا او تساں پچھلے صفحیاں وچ پڑھ چکے ہو۔ ہک واری مولوی نذیر حسین محدث دہلوی دے

بارے وچ آپ دے صاحبزادے حضرت خواجہ محمد بخش صاحب (نازک کریم) عبید الرحمٰن عرض کیتا قبلہ لوگ اینکوں غیر مقلد تے وہابی آہدن اے کیہو جیہا شخص ہے۔ آپ نے فرمایا سبحان اللہ، اے شخص تاں اصحاب رسول وانگوں ڈسدے ایں دور وچ علم حدیث وچ کوئی اینداں مثال نہیں اتے اتنا نفس ہے جو کہیں فرقے کوں برا نہیں آہدا۔ تھوڑا جو لوگ منہ مانے اوں کوں گھٹ ودھ آہدن پر او کہیں کوں نہیں آہدا، ایہا وجہ تھوڑا جو ضعیف تھی گئے پر مہماناں کوں روٹی اپنے ہتھ نال ڈیندے ہے۔ اتے کہیں کنوں نہیں پچھدا جو توں صوفی ہیں یا کیا مذہب رکھیندیں، ہن ارشادات دا متن ملاحظہ فرماؤ

حضور فرمودند کہ سبحان اللہ وے یکے از اصحاب بے نماید اگاہ فرمودند کہ ہمیں امر کافی است بہ انسان کہ مثل او در جہان نباشد پس مے اکنوں فی زمانہ ہذا در علم حدیث شریف نظیر ندارد ماننده بے نفی دارد وچناں بے نفس است کہ ہیچکس را از فرقہ اسلام بد نمی گوید اگرچہ مردم رد بروے اوراً ناسزا دیدے گویند او کسے را نمی گوید پس این از کہ پیر آید و اکنوں اگرچہ پیر سن و ضعیف شدہ است تاہم کار دبار خود مے کند تا اینکہ مہمان را نیز نان بدست خود بر داشتہ مے دہد او از ہیچکس نمی پرسد کہ تو صوفی ہستی یا چہ مذہب داری ص ۱۸۷ جلد چہارم

علمائے دیوبند دا تذکرہ

مولوی رحمت اللہ صاحب دا ذکر آیا تاں فرمایا

مولوی رحمت اللہ کہ عالم تحریر بود اکنوں فوت شدہ بجوار رحمت حق پیوستہ است

حاجی امداد اللہ دے بارے وچ گفتگو تھئی تاں فرمایا۔ حاجی امداد اللہ صاحب کہ بزرگے است کامل زندہ است اکثر علمائے جید از دیوبند، دہلی، سہارن پور و گنگوہ از مریدان حاجی امداد اللہ صاحب ہستند و مولوی رشید احمد گنگوہی نیز مرید و خلیفہ اکبر مولوی موصوف است و دیگر خلفائے وے ہم بسیار اند، چنانچہ مولوی محمد قاسم صاحب و محمد یعقوب صاحب جلد دوم ص ۴۴، ۴۵

وہابیاں دی تعریف

حضور دی کچہری وچ وہابیاں دا ذکر تھیا تاں حضرت فرمایا،

وہابی آہدن نبیاں تے ولیاں کنوں امداد منگن شرک ہے۔ حضور فرمایا بیشک غیر اللہ کنوں امداد طلب کرن شرک ہے۔ توحید اے ہے جو خاص اللہ کنوں امداد طلب کرے،

بعد ازاں فرمودند کہ وہابیاں گونہ مزاحمہ دارند بہ صوفیہ کرام در امر توحید زیراں کہ وہابیاں مے گویند کہ امداد و استعانت از انبیاء و اولیاء شرک است بعد ازاں فرمودند کہ بیشک امداد و استعانت از غیر خدا تعالیٰ شرک است، توحید آنست کہ خاص از حق سبحانہ و تعالیٰ استعانت کند چنانکہ ایاک نعبد و ایاک نستعین ہم بریں معنی ناطق است ص ۱۸۶ جلد چہارم

ہک واری احمد پور شرقیہ دا ہک وہابی عالم

حاضر تھیا تے عرض کیتس، جو حضور نواب صاحب میکوں
حکم ڈتے جو تو وہابی ہیں میڈے ملک وچوں
نکل ونج، آپ فرمایا۔ تو اتھاہیں ٹک پو۔ نواب
صاحب اوں ویلے ہن ہیں انہاں کوں دھکے ڈیساں
اوتیکوں ریاست وچوں نہ کڈھیسی

جیڑھاں نواب صاحب چاچڑاں آئے، تاں آپ
ہیں وہابی کوں مصلی دے کھڑا کر ڈتا۔ جو نماز پڑھا
چنانچہ آپ اتے سارے مریداں ہوندیں پچھوں
نماز پڑھی، تے ول نواب صاحب کوں فرمایا۔ جو تیکوں
ایں غریب کوں ریاست وچوں نکل ونجن دا حکم ڈتے
ہن، ادی خدائی وچوں وی کڈھ ڈیسیں۔ نواب صاحب
قدماں دے ڈھ پئے۔ آپ کنوں وی معافی منگی
تے او وہابی مولوی کنوں وی اتے مولوی صاحب کوں
اپنے نال احمد پور شرقیہ گھن گئے۔

مرزا صاحب نال خط و کتابت

مرزا غلام احمد صاحب نے حضرت خواجہ
صاحب دی زندگی وچ نبوت دا دعویٰ نہ کیتا ہا —
اوندی اوائل زندگی دے ڈیہاڑے ہن۔ او ہنڈاں
تے پادریاں نال مناظرے ودا کریندا ہا۔ اوں دور
وچ او اخلاص تے محبت دے خطوط جو حضرت کوں
لکھے آپ وی انہاں دا جواب ہن انداز وچ بھجوا ڈتا
بعد وچ جڈاں اوں اے دعویٰ کیتا جو میکوں کشف
تھیندے اتے میں اپنے وقت دا مجتہد ہاں
تاں آپ صاف آکھ ڈتا جو مرزا صاحب کوں نہ کشف
تھیندے اتے نہ اینکوں اجتہاد دا درجہ حاصل ہے
اشارات وچ اے ذکر ایں طرحاں درج ہے جو لوگ
مرزا صاحب دا گلہ پئے کریندے ہن حضور دی ذات
گلے کنوں کڈھ ہوندی ہائی۔ خاص کر انہاں ڈہاڑیں
او تبلیغی مناظرے ودا کریندا ہا۔ حضور فرمایا

مرزا غلام احمد قادیانی مرد کاذب نیست
صادق است ولے در کشف و اجتہاد خطا کردہ است

عارف کامل دے ایں ہک فقرے مرزا صاحب
دی پیڑی غرق کر ڈتی۔ نبوت دا تاں اجن اوں
اعلان وی نہ کیتا ہا۔ حضرت برملا فرمایا
جو اے دعویٰ کریندے جو میکوں کشف
تھیندے یا میکوں اجتہاد دا درجہ حاصل ہے،
ایں وچ خطا کھاندی ہس۔

اندازہ فرماؤ، حضور تاں اوندے کشف تے
اجتہاد دا وی جنازہ کڈھ ڈتا۔ جیڑھے شخص
کوں خطا نال منسوب کیتا ونجے۔ اوندے پلے کیا
رہ ویندے۔ میڈا خیال اے جو اے فقرہ ظاہر
کریندے حضرت دے ملفوظ شریف وچ نقل
نہیں کیتا گیا۔ مولوی رکن الدین خواجہ محمد بخش
صاحب دے زمانے تائیں تاں مرزائی نہ بنیا ہا۔ اے
گالھ ہوندی تاں حضور اینکوں "برادر دینی" دا شرف
عطا نہ کریندے البتہ غلام احمد اختر دے بارے
وچ کوئی شک نہیں جو اے قادیانی ہا۔ اوندے بعد
دے حالات ایں گالھ دی تصدیق کریندن۔
ہیں واسطے اشارات وچ تصرف دا خیال

دینے ازل کو بی وزن نہیں رکھیندا انشاء اللہ میں اخیر وچ حضرت خواجہ صاحب انے حضرت نازک کریم دیاں تصدیقات ہن جنہیں تشکیک تے شبہ دی بنا اُتے حضرت خواجہ صاحب دی تعلیمات دے ایں عکسِ جمیل کوں لوگاں دیاں نظریاں وچ مشکوک اتے مشتبہ ڈ... ڈیون اُمت مسلمہ کوں تصوف دے اسرار تے ...رت دے ایں خزینے کنوں محروم کرن ہے۔

فرید اول تے سرائیکی شاعری

سرائیکی بہاولپور اے اعلان کیتا ہا جو "فرید شکر گنجؒ" نے جیہڑی سرائیکی شاعری دی بنیاد رکھی ہائی۔ خواجہ فریدؒ اوں کوں اسماناں تائیں پُچا ڈتا ہا"

اساں لکھیا ہا۔ جو حضرت بابا صاحب دے ڈاڈے بزرگوار کابل کنوں آئے ہن، تے آپ کوٹھوال وچ پیدا تھیئے ہن۔ جو ملتان کنوں بارھاں میل اُبھار والے پاسے ہے۔ آپ دی زبان فارسی ہائی۔ اٹھارہ سال دی عمر وچ ملتان کنوں نیشا پور والے پاسے چلے گئے ہن تے ول سلسے دلی آئے مرشد کنوں فیض حاصل کیتا تے ول اجودھن قیام فرمایا۔ آپ زندگی بھر فارسی کوں اظہارِ خیال دا ذریعہ فرمائے تے آپ دا کلام وی فارسی وچ ملدا ہے پر سرائیکی بہاولپور حافظ محمود شیرانی دی کتاب "پنجاب میں اردو" کوں صحیفہ آسمانی سمجھ تے "پورا زور ایں گالھ تے لائے جو حضرت ابراہیم فرید نہیں بلکہ خود حضرت بابا صاحب

سرائیکی دے پہلے شاعر ہن، سرائیکی بہاولپور کوں ایں گالھ وچ کوئی نقص نظر آندے تاں اساکوں اے حق نہیں پہنچدا جو انہاں کوں مجبور کروں۔ جو او ساڈے افکار تے نظریات نال اتفاق کرن، لکھ ڈیکھر دلی دین، اساں لے طویل بحث اپنے پڑھن والیاں واسطے کیتی اے، تاں جو او سرائیکی بہاولپور دے ایں مضمون کنوں کوئی غلط تاثر قبول نہ کرن۔

سرائیکی دا اے خیال صحیح ہے جو گورنمنٹ دے اشلوکاں اُتے پنجابی دا اثر غالب ہے، ایہ تاں ہوونڑاں ہا۔ پاک پتن ضلع ساہیوال وچ ہے اتے ساہیوال دا ضلع پنجابی ضلع شمار تھیندا ہے اشلوک اللہ جانڑے کتنے واری سہو کتابت دا شکار تھئے ہن۔ لکھنڑ لکھاونڑ والے سکھ ہن۔ ہیں واسطے اے خیال غلط نہیں۔ جو اشلوکاں کوں مسخ کر تے پنجابی رنگ ڈتا گئے۔

وآخر دعوانا ان الحمد للہ رب العالمین

بحضور خواجہ فریدؒ

(جناب عزیز نشتر غوری)

میڈے مرشد! میڈے ہادی! میڈے خواجے دا کیا پچھدا و
اونداں باتاں تے کہاتاں اوندے شعراں دیاں سوغاتاں
اوندے پینٹاں دی مستی کوں تے اوندی مدھ پیستی کوں
لبیں کوں جو چلیندا ہا تاں دلڑیاں سے سیندا ہا
اوندے اندر دے سوزاں نے مشالاں شعوریاں بالن
فقیری وچ کریندا ہا امیری تے شہنشاہی
وڈے سلطان تے دارا ادب دے نال نیوے ہن
فلک اتھاں جبیں سا ہا تے مہر و ماہ نگوں سہ ہن
تھیا ہا کینڑے وچ گم او تے اوں وچ کون موجود ہا
مٹا تے اپنی ہستی کوں او حق دی ذات کوں پاتا
نگہ نہ ٹھہر سگدی ہئی او جلوہ ایجھا جلوہ ہا
تصوف دا، ولایت دا، طریقت دا خزانہ ہا
جیڑھے مومن دیاں صفتاں ہن سبھو عظمت ہئی انساں دی
ادب تے علم دا دریا۔ سمندر ہا او خیالاں دا
نظر جو او جیلیندا ہا تاں سارے ڈکھ ونجیندا ہا
اوندے دیوان دیچ موتی اوندے دیوان وچ ہیرے
اساڈا خواجہ زندہ اجائی دا سرت تے ڈوہ ہے

نظر دا جادو کیا پچھدا و کیا دل دی کیمیا پچھدا و
ڈساواں کیا اوندیاں ڈاتاں تے کیا اوندی عطا پچھدا و
کیا پچھدا و اوندی ہستی کوں اتے کیا اکھ دا دا پچھدا و
زباں تے نطق دی ماکھی تے کیا اوندا مزا پچھدا و
کیا شعلے لفظ دے پچھدا و اتے کیا دل دی بھاہ پچھدا و
کیا پچھدا و بے نیازی دا تے کیا فقر و غنا پچھدا و
اوندی عظمت دا کیا پچھدا و اوندا کیا مرتبہ پچھدا و
کیا پچھدا و آستاں اوندا اتے کیا نقش پا پچھدا و
اتھاں اسرار رمزاں کوں تساں کیوں بوملا پچھدا و
فنا اوندی دا کیا پچھدا و تے کیا اوندی بقا پچھدا و
جلال و نور مکھڑے دا ایں اندھے سبھ توں کیا پچھدا و
اوندے دامن دا کیا پچھدا و تے کیا جھولی دا کیا پچھدا و
او ہا تفسیر قرآں دی اچن وی کجھ پیا پچھدا و
نثر و نظم اوندا کیا پچھدا و تے کیا اوندا اٹھا پچھدا و
اساڈے مرض کیا پچھدا و تے کیا اوندی دوا پچھدا و
اوندے دیوان کوں سمجھو تے کیا بیٹے دی ہوا پچھدا و
اوندے دیوان توں پچھو قصناتوں خواہ مخواہ پچھدا و

خدا اوندا! فریدی دا نگوں ہیا دساحب نظر ڈیڈے
بجنڑ اپندے میاں نشتر اساڈی کیا دعا پچھدا و

جمشید احمد کمتر رسول پوری

فرید ثانی رح

حضرت قطب الاولیاء زبدۃ الاصفیا خواجہ غلام فرید علیہ الرحمۃ

حالات ۔ تعلیمات

اکثر تذکرہ نگاراں خواجہ صاحب کوں فاروقی
پو خواجہ صاحب دا اپنا بیان اے ہے جو حضور
وے کو رہیجے ہن جوا بڑہ قوم دی مشہور شاخ
۔ ابڑہ سندھ دا شاہی خاندان ہا ۔ ہیں کنوں
سندھ دی حکومت گھدی ہائی ۔ ٹھٹھ
اپنے خاندان دے عالیشان محلات ہن جتھاں
کھنڈرات ہن دی انہاں دی جاہ لت قدر
گواہی ڈیندے کھڑن ۔ مخدوم زکریا حضرت
خواجہ صاحب دے پہلے بزرگ ہن جو سندھ
ہجرت کرکے منگلوٹ (تحصیل تودھراں
ملتان) تشریف گھن آئے ۔ اتے اتھ ہک پھوں
مدرسے دی بنیاد رکھی، شاہ جہاں دے وزیر اعظم
ارادت خاں آپ دی خانقاہ دے اخراجات واسطے
مزار وگھے اراضی نذر کیتی ۔ کجھ عرصے دے بعد
مخدوم محمد شریف یاراوالی (ضلع مظفر گڑھ) نقل
فرما گئے ۔ اتھوں دا رئیس مٹھن خان آپ دا
معتقد ہا ۔ اوندی کجھ زمین دریا دے پار وی
ہائی ۔ ہک واری او آپ کوں اپنی زمیناں وچ گھن گیا
ایں جاہ دی آب و ہوا حضرت مخدوم کوں ڈاڈھی پسند
آئی ۔ مٹھن خاں حضرت دے رجوع کوں ڈیکھ کراہیں
اپنے پیر دی خاطر اتھاہیں شہر آباد کیتا ۔ جو بعد
مٹھن دے ناں نال مشہور تھیا ۔ ایں طرحاں ایں ممتاز
اتے بزرگ خاندان ملتان اتے مظفر گڑھ کنوں تھیندا
ہویا بالآخر کوٹ مٹھن وچ آباد تھیا ۔ مخدوم محمد شریف
دے ڈوں پتر ہن قاضی نور محمد اتے قاضی محمد عاقل
ڈوہیں عالم فاضل اتے ظاہری علوم دے نال نال
اپنے ابے سائیں کنوں انہاں باطنی علماں دے اسرار
تے رموز وی حاصل کر گھدے ہن ۔ پر انہاں دی
خواہش دے باوجود انہاں دے والد بزرگوار
انہاں کوں مرید نہ کیتا ۔ کیوں جو ہن تائیں
ایہ خاندان سلسلہ عالیہ سہروردیہ وچ مرید
تھیا آندا ہا ۔ پر ہن سلسلہ عالیہ چشت اہل
بہشت حضرت غوث العالمین شیخ الاسلام بہاء الدین
زکریا علیہ الرحمۃ دے روحانی اشارے تے سلسلہ

سمہ دردید دے رشد دھدایت دا کم وی سنبھال گھدا سا۔ ایں واسطے مخدوم صاحب اپݨے پتراں کوں خواجہ نور محمد صاحب مہاروی دی خدمت وچ بھیج کراسیں انہاں دا مرید کرایا۔ حضرت قاضی محمد عاقل سائیں مرشد کنوں خرقہ خلافت گھن کراہیں کوٹ شریف وچ ہک وڈے درس دا انتظام کیتا ایندے وچ اتنی اعلیٰ تعلیم ڈتی ویندی ہائی جو ایندی شہرت تونسہ شریف کنوں خواجہ محمد سلیمان علیہ الرحمۃ کوں گھن آئی تے انہاں آپ دے مدرسے وچ تعلیم حاصل کیتی۔ آپ بعد وفات کوٹ مٹھن وچ دفن تھئے۔ آپ دے بعد آپ دے فرزند ارجمند خواجہ احمد علی لتے انہاں دے بعد انہاں دے صاحبزادے حضرت محبوب الٰہی خواجہ خدا بخش سائیں مسند ارشاد سنبھالی۔ پر سکھاں آپ کوں آرام نال نہ بہن ڈتا تے آپ سندھ دریا دے پار چاچڑاں شریف وچ آ کراہیں آباد تھئے۔ نواب بہاولپور لنگر دے اخراجات واسطے کئی موضعے نذر کیتے پر آپ انکار کر ڈتا۔ اتے فرمایا۔ جو میڈے پیراں کہیں کنوں لہ جیہیں چیز قبول نہیں کیتی۔ حضرت محبوب الٰہی دے پاک گھر اتے وچ ڈو شمس و قمر تولد تھئے۔ ہک دا ناں ڈاڈے پیر حضرت مولانا فخر الدین دہلوی علیہ الرحمۃ دے ناں تے رکھا گیا۔ اتے ڈوجھے دا ناں حضرت شیخ المشائخ خواجہ فرید الدین گنج شکر قدس سرہٗ دے ناں پاک اُتے غلام فرید الدین تجویز تھیا۔

ولادت

گوہر شب چراغ دے بیان دے مطابق حضرت خواجہ صاحب ۲۶ ذی قعدہ ۱۲۶۱ھ کوں پیدا تھئے آپ دا تاریخی ناں خورشید عالم ہے۔ حضور نے آٹھ سال دی عمر وچ قرآن حفظ کر گھدا۔ اتے ایہی عمراں وچ آپ دے والد بزرگوار دا انتقال تھی گیا تے آپ دی تربیت آپ دے وڈے بھرا حضرت مولانا فخر جہاں سائیں فرمائی آپ بیعت وی اپݨے بھرا سائیں دے تھئے۔ تے آپ کوں اپݨے مرشد بھرا نال عشق دی حد تائیں محبت ہائی۔ دیوان شریف وچ کئی جہیں محبت دیاں جھلکیاں نظر آندن ارشاد تھیندے۔

"چشماں فخر الدین مٹھل دیاں[1] تن من کیتا چور
گھر اگستان ہیں فخر جہاں توں جنت حور قصور
خلقت کوں جیندی گول ہے[2] مردم فرید ٹے کولوں
سوگند پیر فخر الدین ھذا اجنون العاشقین"

آپ سائیں ڈاہ سال تائیں بھرا اتے مرشد سائیں کنوں تربیت گھدی حضور دی عمر ۲۸ سال ہئی۔ جو حضرت فخر جہاں علیہ الرحمۃ دا وصال تھی گیا۔

حضرت خواجہ صاحب دا علمی مقام

آپ ظاہری تے باطنی ڈوہائیں علوم دے ماہر ہن۔ آپ دی مجلس وچ عالمیں تے درویشیں ڈوہاں دی بھیڑ لگی رہندی ہائی تے حضور خود منتہی طالباں کوں حدیث تے تصوف دا درس ڈیندے

ھن۔ آپ علم الانساب دے ماہر اتے نجوم، جفر
تے موسیقی وچ آپ کوں کمال درک حاصل ہا۔ آپ دا
درباری موسیقار میاں برکت اپنے وقت دا امام ہیں
ہا۔ تے ول حضور دی تربیت اوں کوں ابوالنصر فارابی
بنا ڈیتا ہا۔ حضور شعر و شاعری دے بادشاہ ہن
شاعری دیاں ساریاں بحراں آپ کوں ازبر ہن
اتے ول اپنی زبان سرائیکی واسطے حضور نوں (۹)
بحراں ایجاد کیتیاں ہن آپ ست زبانیں دے
پورے عبور رکھیندے ہن، دیوان فرید وچ اردو
سندھی۔ سرائیکی۔ فارسی عربی۔ ہندی تے پوربی
ساریاں زباناں دے اشعار ملدن آپ دے دیوان
وچ ۲۷۲ کافیاں ہن اتے ایہی گالھ وچ کوئی شک
نہیں جو آپ سرائیکی دے جملہ متقدمین اتے
متاخرین شعراء دے شہنشاہ ہن بقول شاعر ؎

عاشق ایجھا ہے ہیو نہیں ڈٹھا
عشق دے ملک دا امیر نہیں ڈٹھا
سب شے ڈٹھی ہے پر میں کہتو
پیر فرید جیہاں پیر نہیں ڈٹھا

حضرت خواجہ صاحب رجائی اتے پیغامی شاعر
ہن علامہ اقبال خواجہ صاحب دے بارے وچ
آکھیا ہا۔ جیڑھی قوم وچ فرید اتے او سندی
شاعری موجود ہے اوں قوم وچ عشق تے محبت
دا نہ ہوون حیرت دی گالھ ہے۔ اپنے دیوان
دے متعلق حضور فرمیندے ہن۔ جو اینداں
کافیاں دی ترتیب احادیث تے اسماء الحسنیٰ

دکھی ہے۔ ہک واری حافظے دیاں گالھیں پیاں
تھیندیاں ہن۔ حضور فرمایا ابتداء وچ میڈا
حافظہ چنگا ہا۔ سیفل دی ہک جز ڈوں گھنٹیں
وچ یاد کر گھندا ہم۔ آپ کوں لطف علی نال پیار
ہا۔ اتے او ندی سیفل کوں وڈے شوق نال پڑھدے
ہن۔ حضور کوں جنگل نظارہ ڈیکھن ہا۔ تاں
طبیعت موج وچ آ ویندی ہائی۔ ہک واری خواجہ
محمد عاقل سائیں دے عرس کنوں واپس پئے آندے
ہن دریا دی روانی دا منظر ڈیکھ کرہا ایسی طبیعت
بے قابو تھی گئی عین سکر تے مستی دی حالت وچ اے
کافی لکھوائی ؎

واہ واہ سوہنے دا اوتارا
ہر صورت وچ کرے اوتارا

اے خاصی طویل کافی ہے۔ پر حضور ڈاہ منٹاں
وچ لکھوائی۔ اینویں ہک بئی کافی جیکوں "دردِ دلی
دراز" یا مستانی۔ مطول آکھیا ویندے عمر گویا لگ
دے اکھان دے مطابق تیراں منٹاں وچ لکھی گئی
ہائی۔ ہک واری کہیں عرض کیتا۔ جو سائیں کوئی
وظیفہ ڈساؤ ہا۔ ارشاد تھیا مستانی مطول کوں چنگی
طرح پڑھ۔ تقدیر بدل ویسی

حضور دا دیوان توحید۔ دنیاوی بے ثباتی
عشق و محبت اتے سوز و گداز دا گنجینہ ہے جنہاں
شعر نمونہ دے طور تے ملاحظہ ہوون ؎

سمجھ سنجانڑ غیر نہ جانڑے
سبھ صورت ہے عین ظہور

دکھ لقا یق نہ تھی آوارہ

کعبہ قبلہ دیہ دوانہ

مسجد مند رٹھکر دونوں

دیت فرید دی پٹھوری ساری

رھندا صوم صلواتاں عادی

دسدی مذہب ہے مشہور

سرائیکی تے فارسی دا مخلوط کلام

حضرت خواجہ صاحب سرائیکی تے فارسی مصرعے رلاتے دی کافی لکھی ہے، ملاحظہ ہووے

دے دارم بے آوارہ	طبیعت وشت آرائے
بوسعں بادے بوچل دے	بیاباں وشت دُلرائے
کیہاں غم دیاں کیہاں باتیں	ڈکھی ہے دل ڈیہاں راتیں
خدا دا حال زارم بیں	کہ بے وستیم وبے پائے
بغیر از من کس اشایں	فراید ایں سو مرا بایں
ڈکھ پینڈے تے ڈکھ بچیں	میں ناخوشی تے رچھ سائے

سندھی کلام

سندھی کلام ملاحظہ فرماؤ

عشق اسانجی جاآ ہے انصات

ظلم بنھائیندس تاں بھی تھنجا تھورا گائینداں

سجناہ جانب تھنجی تھنجے گودملوات

قدم قدم تے سیس نوائیندس

پوربی ادب

انہ گھو رگگن مورن گاجے چنگ مردنگ نکھو لکھ باجے

لاگی جوری سیاں ٹکوری بہہ ست گھر پرنیت گلاں

حضور دا وصال

ڈوں روایاں دی روایت دے مطابق حضور ۶ ربیع الثانی سنہ ۱۳۱۹ھ سویرے ویلے پلنگ مبارک تے پئے ہوئے سجادہ نشین صاحب تے حاجی خیال اللہ نال ھا، فجر دی نماز ویلے دلاور خان دوائی واسطے عرض کیتا۔ حضور اشارہ ڈتا اتے دوائی پیتی، اشراق دے ویلے بوکت کجھ شخص آون دی اجازت منگی حضور انکار کر ڈتا۔ ول اوں ھو کل ہتکی حضور معرفہ کہہ ڈتا ایں حال تا میں جو ڈو چھاں کوں مایوسی نظراں پئے گئی اتے بالآخر رشد و ہدایت دا لے آفتاب عالمتاب مغرب دے ویلے غروب تھی گیا

گوھر شب چراغ دے مصنف جناب فیروز صاحب لکھیندان ۔

حضرت خواجہ صاحب بیمار تھے حالت اُمید افزا نہ تھی یہ شعر آپ کی زبان پر رہا ہے

گل دیا دیلو کھلن حسن دا

آیا وقت فنا یاں خیلن دا

اوکھا پینڈا یار ملن دا

جان لباں پر آندی ہے

آخر ۲۴ جولائی سنہ ۱۹۰۱ء ۱۰ ساون سنہ ۱۹۵۸ بکرمی ۶ ربیع الثانی سنہ ۱۳۱۹ھ کو بروز چہار شنبہ حضور کی روح اس عالم فانی سے ملک بقا کو پرواز کر گئی

انا للہ وانا الیہ راجعون

حضرت دے اخلاق تے عادات

حضرت خواجہ صاحب اچھا تے سونھا لباس زیب تن فرمیندے ہن گرمیاں وچ قادری ٹوپی یا پٹکی اتے کڈاہیں لنگی وی بدھ گھندے ہن سیالے واسطے حضور خاص قسم دی ٹوپی بنوائی ہائی جو آپ دے ناں نال منسوب تھی گئی۔ آپ کوں ہر قسم دا لباس سونھا لگدا ہا۔ آپ ہر وقت سنت نبویؐ دے قائم رہندے ہن۔ ہر برائی کنوں روکݨ تے نیکی دی تلقین کرݨ حضور دا معمول ہا۔ سخاوت دا اے حال ہا جو حضور دا چݨ مار دے پیٹ وچ ہن جو ماء کوں روٹی چنگی نہ لگدی ہائی تے ڈوجھیاں کوں کھوا ڈیندی ہائی۔ سوالی کڈاہیں خالی نہ گیا ہا۔ حضور دے لنگر کوٹ شریف اتے چاچڑاں وچ روزانہ ۱۲½ من اٹا پکدا ہا تے سو روپے یومیہ گوشت سالݨ تے خرچ تھیندے ہن حضور آخری ویلے ہک حسرت دا اظہار کیتا جو ہک تاں فریدؒ کنوں لکھ روپیہ کھیں نہیں منگیا ڈوجھے کھیں اے نہیں آکھیا جو دریا پانی تاں پئے چا، حضور کوں کتب بینی دا وڈا شوق ہا۔ اتے عقیدہ اہلسنت والجماعت رکھیندے ہن حضور برصغیر پاک تے ہند تے اکثر بزرگان دیاں زیارتاں کیتیاں ہن ساری زندگی حضور کہیں کوں ڈکھ نہیں ڈتا۔ بلکہ ہر شخص اے سمجھدا ہا جو حضور کوں میکوں نال زیادہ محبت ہے۔ آپ دریا وچ بیڑی تے سوار تھیندے اتے سیر فرمیندے ہن۔ قوالی وی تھیندی رہندی ہائی۔ حضور خود چنگے تیراک ہن، دریا وچ کہیں ڈوں تیرن نہ ڈیندے تاں حضور جنگل وچ چھوڑ ڈیندے چولستان نال خاص تعلق ہا۔ اٹھارہ سال دا طویل عرصہ آپ سائیں گوپے بنوا تے روہی وچ عبادت کریندے رہئے رحمتہ اللہ علیہ

شجرہ نسب

سلطان الاولیا قاضی الحاجات حضرت خواجہ محمد عاقل علیہ الرحمۃ

خواجہ احمد علی سائیں رح

مولانا خواجہ خدا بخش صاحب محبوب الہٰی رح — خواجہ تاج محمود صاحب رح

حضرت مولانا فخر جہاں سائیں رح — خواجہ غلام فرید علیہ الرحمۃ

خواجہ محمد بخش صاحب نازک سائیں رح

حضرت خواجہ معین الدین سائیں رح

حضرت خواجہ قطب الدین صاحب

رحمہم اللہ علیہ اجمعین

۱۱

خواجہ صاحب دی شاعری

(عزیز نشتر غوری)

آپ دی شخصیت

خواجہ صاحب اجݨ نیاݨے ہاں ہن جو یتیمی دلھیٹ سٹ گھدا، انہاں دے وݙے بھرا سائیں خواجہ فخر جہاں جیڑھے جاوادو نونیہ نہ دکھیندے ہن۔ انہاں کوں اپݨے پتراں وانگوں پالیا۔ اپݨے روحانی فیض نال انہاں کوں رنگیا۔ اپݨی شفقت دی چھاں وچ علم ظاہری تے باطنی اتے سلوک دیاں اوکھیاں منزلاں توڑ چڑھوایاں۔ جیویں تاں چھوٹے لا دا جینگاں ہاسے، اُتوں ولی فخر جہاںؒ دی توجہ خاص۔ علمی گھر انے دی تربیت۔ علماء تے مشائخ دی سنگت ساتھ، ذکر فکر دا پاکیزہ ماحول تے اللہ دی تجلی ہوری عشق دی ڈات نے ہیں مورت وچ ادا و رنگ بھریے جو جل جہان دنگ رہ گیا۔ او اپݨی من موہݨی شکل خاندانی دبدبے تے سُنہپ اکھیں دے اخلاص، دلربائیاں سادات والی مسک مثال ملہار وی مکھن ماکھی والی لذت، دل دی فراخی تے وسعت، مزاج دے اعتدال، گفتار دی ذہانت، شرافت اتے باطنی اتے معرفت دے ساگروں ایہو جئیں پہلو دار شخصیت بݨ گئے اُبھرے جو جیندی ݙیکھݨ تاں سبحان اللہ سبحان اللہ دا ورد کرݨ پئے ونجݨ زمانے تے وقت صدیاں دی گردش وچوں گذردے تاں کتھائیں ایہو جئیں صاحب دل تے صاحب درد انسان وجود وچ آندن

آپ دا علمی مقام

آپ تھوڑے تھوڑے وقت وچ فقہ۔ حدیث اتے تفسیر دے جید عالم بݨ گئے، حدیث تے تفسیر دا درس ݙیندے ویلے آپ ایجھے سوہݨے انداز وچ سمجھیندے ہن جو ہک ہک لفظ لوکاں دے دلاں وچ دیہہ ویندا ہا۔ فقہ دے وݙے وݙے اوکھے مسئلے اینویں گالھیں وچ حل کر ݙیندے ہن جو حاضرین دنگ رہ ویندے ہن، وݙے وݙے جنے مناۓ اتے چوٹی دے عالم انہاں دے اگوں اپݨی ہاری چدیل نقل ویندے ہن چنگیں چنگیں مشائخ دی ہوا اکھڑ ویندی ہائی۔ پورے برصغیر ہند و پاک وچ انہاں دے علم، تصوف اتے عرفان دی دھاک بیٹھی ہوئی ہئی، وݙے وݙے دوست دارا تے سکندر

انھاں دی چوکھٹ تے آستان تے نِوندے ہن کھوا تے خالص ادیب او ہوہوندے جیڑھا جو ہر زبان دے علم و ادب دے گُݨ تے صفتاں دل نال منّے تے انھاں دی قدر کرے، ہیں گالھ وں خواجہ صاحبؒ ہر زبان نال اپݨا رشتہ گنڈھیا او فارسی عربی، سنسکرت، ہندی، اردو تے سرائیکی ساریاں زباناں تے پوری طرح حاوی ہن۔ اتے انھاں باراں دے تال میل نال انھاں اپݨے کلام وچ ایجھیں چاشنی پیدا کیتی اتے ایجھے ایجھے نقشے چھکے جو اَج تائیں دنیا نقش حیرت بݨی ہوئی اے۔

بادشاہ تاں چھیڑے رعایا دے جسماں تے حکومت کریندن اتے اپݨیاں فوجاں نال دشمناں دے ملک فتح کریندن پر آپ ایجھیں بادشاہ ہن۔ جو لوکاں دے دماغاں تے حکومت کریندے ہن اتے دلڑیاں دیاں سلطنتاں ہک نگاہ نال تسخیر کر گھندے ہن۔ نواب صادق محمد خاں رابع جیہیں اُچیاں شاناں والے بادشاہ چھوٹی جئیں بگھی وچ آپ کوں بلھا تے گھوڑے دی بجائے آپ کراہیں بگھی کوں چھکن ہا۔ انھاں ساریاں عظمتاں تے وڈائیاں دے باوجود آپ وچ تل جتنا فخر تے وڈائی نہ ہئی۔ ادنیٰ کنوں ادنیٰ آدمی نال تواضع تے جھک نوائی نال پیش آندے ہا کا وڈا اصلوں کیناں ہانے کوڑی توں کوڑی گال وی کھنڈ ماکھی سمجھ تے پی ونجن ہا۔ حلم تے حیا دی پوری تصویر ہن، جو دتے سخا دا مجسم ہن، عشق تے وفا دا پیکر ہن، اتے دردتے سوز دا مجسمہ ہن۔ تصوف

عرفان، حال تے قال، طریقت، ولایت، نیکی پاکیزگی کیڑھی دولت ہئی جیڑھی انھاں دی جھولی وچ کیناں ہئی، ہیں خزانیاں بھری جھولی وا اگھ کوئی کیا ڈس سگدا ہے آپ کھرے تے سچے مسلمان، اللہ دے ولی اتے پکے ہمہ اوستی ہن، اپݨے ہیں مسلک وا اقرار انھاں اپݨیاں کافیاں وچ جا بجا کیتے، ہک جا آہدن ہے

ہمہ اوست دے بھید نیارے جانن وحدت دے ونجارے
پیٔ جا آہدن

فقہ اصول۔ کلام معانی منطق نحو تے صرف بیانی
ٹھپ رکھ دے توجیاں غیور

وحدت الوجود تے یقین رکھݨ دے باوجود آپ دین مبین دی شریعت دے پوری طرح پابند ہن، کتھائیں نی نظر آندا کہیں جا تے لغزش نیں کھادی زندگی کنوں دُکھیا نیں تھیا۔ دنیا ترک نیں کیتی ہتھوں زندگی کوں حقیقت سمجھ تے اوں نال کھل مل تے کھنڈ کھیر تھی گئے۔ انھاں ہیگی طرح سیاݨی گھِن اہا جو انسان وہم تے خیال کائینی بلکہ ہک جیندی جاگدی حقیقت ہے۔ او غالب وانگوں کیناں سمجھدے ہن جو ہے

ہستی کے مت فریب میں آجائیو اسد
عالم تمام حلقۂ دامِ خیال ہے

انساں کوں اپݨی ذات تے کامل یقین آ ونجے تاں اوں کوں بلندیاں دے اسماناں تے گھن ویندا ہے او خود کوں ہیچ تے بے حقیقت سمجھݨ لگ ونجے تاں ول او کہیں کار دا نہیں رہندا اوندے وجود دا ہووݨ

نہ ہووݨ دے برابر ہوندے، خواجہ صاحب اپݨی حقیقت پگھلی ہئی، ایہا وجہ ہے جو انہاں ظاہری تے باطنی خوشی توں بہوں پوری زندگی بسر کیتی اتے حیاتی دے وݨ توں پورا رس نپیڑیا۔ جتھاں انہاں دی شاعری دے چمن دے سدا بہار رنگ رنگیلے پھلاں توں عشق حقیقی دے تکھے دھلکار آندن اتھاں ملکی ملکی تے بھینی بھینی عشق مجازی دی خوشبو وی آندی لاے۔ جتھاں انہاں دا کلام آتش فشاں دا نکھڑ عشق الٰہی اتے عشق رسول دی فرقت وچ بھادے بلے کڈھیندے اُتھاں گوشت پوست دیاں بنداں دی فرقت تے جدائی دا نماں نماں سیک وی گھندا ہیندا اے ... سمجھدے ہن جو انسان دا انسان بݨ تے رہݨ وڈی معراج ہے۔ اتے فرشتہ بݨ تے رہݨ انسانیت دی وڈی ذلت تے ہتک ہے۔

آپ دی شاعری

تصوف تے شاعری صدیاں کنوں ہک بئے دے چنب وچ جنیا ڈتی آندن، وڈے وڈے صوفیاء کرام مثلاً مولانا جلال الدین رومی، فریدالدین عطار، حافظ شیرازی، قطب الدین کاکی، سرمد دہلوی، امیر خسرو دی جند جان شاعری ہئی لے تاں کہیں کنوں لکی چھپی کینی شعر و شاعری وچ جیڑھے بچے درجے اصل تصوف تے اصل عشق نے پاتن او تصوف دی لاگ دے ناں بئے لوک نی پا سگے جتھاں عشق جادو تے اتھاں شعر و شاعری دا تے فصاحت بلاغت دی ہک سحر ہے، ڈوہیں رل ونڄݨ تاں سونے تے سہاگہ تھی ویندے، ایہے کیوں ویندے وے اتھاؤں ڈیکھو جو عمر فاروق جئیں پختہ ارادے تے قوی دل انسان اُگے قرآن دی نکی جئیں ایت دی فصاحت بلاغت او تاثیر ڈکھیندی اے جو سارا بت وچ ڈکنی چھٹ پوندی اے، اے او جادو لے جیڑھا سر چڑھ تے بولیندے، جیڑھے اللہ سائیں نے قرآن وچ اپݨی جادو بیانی نال انساناں دیاں دلڑیاں لٹ گھدیاں دل ہیا کیا سہ گیا۔ ایہو جادو تے اللہ سائیں نے اپݨے نیک بندیاں کوں انہاں دے دل دے بھانڈے دی فراخی کوں ڈیکھ تے وندیا۔ جیویں جناب آمد سہ

> دیتے ہیں بادہ ظرف قدح خوار دیکھ کر

خواجہ صاحب کوں وی ایں ونڈ وچوں قدرت ولوں وافر در وافر حصہ ملیا بھانڈے دی فراخی دا جو کوئی انت نہ ہا۔ جاندر و شاعراں آپ بے شک ہن اتے اے جو ہر آپ دے خمیر وچ رچیا ہویا ہا پر کئی بیاں صفتاں دی لوڑ ہوندی جیڑھیاں کہیں دی شاعری دے فلک الافلاک تے ہن دیندین۔ کجھ تاں قدرت ولوں ہوندن اتے کنہاں کیتے سخت توں سخت ریاضت کرنی پوندی اے، قدرت دی مہربانی دی تاں کجھ ڈسروکھ نہ ہائی جو ماحول نے وی ایں گݨ کوں ابھارݨ کیتے پوری موافقت کیتی۔ ذہنی تے مالی آسودگی منہ پہلے ہی دردی گولی ہئی۔ علوم متداولہ اُتے اپݨی محنت نال کامل بہوں دی نال شامل تھی گیا، دل دا چانݨ

روح دی پاکیزگی، عشق تے درد دی تڑپ، اللہ تے رسول دی محبت، وحدت الوجود تے ہمہ اوست دی ملاوہ/ مشاہدے دی وسعت، باطن دی صفائی جذبے تے احساس دا تکھاج، ملک ملک دی سیر و سیاحت، نال حاصل کیتے ہوئے تجربے انسانی فطرت دا ڈونگھا مطالعہ اتے علم ظاہری تے باطنی دی آگہی۔ انہاں سارے گُناں نے رَل تے انہاں دی شاعری کوں چمکا ڈتا۔ اے عظمت دے اسماناں تے پچا ڈتا آپ دی شاعری وچ او سارے گُن موجود ہن جیہڑے جو کہیں دے کلام کوں بقا ڈے ڈیندن اتے شاعری کوں لافانی بنا ڈیندن۔ آپ ہنہاں زباناں اردو، پوربی اتے فارسی وچ وی تھوڑا ایہوں لکھئے پر جو کجھ آپے اپنی وطنی زبان سرائیکی وچ لکھئے او ہیں زبان دا ہک وکھرا تے نویکلا نشان بن گئے اتے اج اے زبان دنیا دیاں وڈیاں زباناں دی مجلس وچ سر اُچا رکھ سگدی اے، گو اے زبان دنیا دیاں عظیم تے قدیم زباناں وچوں ہے، اتے وادئ سندھ دے شمالی حصے وچ بولی الائی ویندی اے فصاحت تے بلاغت ایندے وچ منڈھ قدیم کنوں پئی آندی اے تاہم ایندا وجود وچ آوݨ دا صحیح زمانہ ڈساوݨ وݙا اوکھا مسئلہ اے کیوں جو ایندے علاقے وچ باہر دے حملہ آوراں دیاں یلغاراں تے یورشاں رہ گئی اے حشر پچھے رہ گئے۔ ہوں زمانے وچ ایندا جیکر کوئی لٹریچر ہوسی وی سہی تاں اوندا محفوظ رہ ونجݨاں ناممکن اے، ظاہر اے جیڑھے باہر دے فاتح آتے ایں علاقے وچ حکومت کریندے رہ گئے انہاں لکھ پڑھ تے حکومت دے کماں کاراں کیتے اپنی زبان کوں رواج ڈتا ہوسی اتے اے زبان مقامی لوکاں دی بول چال تک محدود رہی ہوسی، ممکن اے شعر و شاعری دے لحاظ نال کجھ لوک گیت ہوں زمانے کنوں آندے پئے ہوون جیڑھے جو اساں تک سینہ بہ سینہ پجن اتے اساں ایہاں او جُدوں سندے رہندے ہیں البتہ نویں صدی ہجری دی سرائیکی شاعری ساکوں حضرت خواجہ ابراہیم فرید علیہ الرحمہ دے بولاں وچ ملدی اے، اے سرائیکی زبان دا مشہور منظوم نمونہ ہے وی تاں پتا ہوں زمانے دے نیڑے نیڑے ونج پوسی۔ اینکوں اساں سرائیکی زبان دا ابتدائی دور تاں نہ آکھیسوں البتہ تاریخی لحاظ نال سرائیکی شاعری دا ابتدائی دور سمجھ سگدے ہیں۔ ایں دور دی سرائیکی شاعری دی شباہت ولی دکنی دے زمانے دی اردو شاعری دے نال ملدی اے

• بارھویں صدی ہجری وچ منظوم سرائیکی رسالے فقہ تے دینی مسائل تے مل ویندن، بارھویں اتے تیرھویں صدی وچ ساکوں میاں لطف علی، عبدالحکیم اُچوی اتے گل محمد شیو وی جیہیں اُچے شاعراں دے سرائیکی مثنوی وچ علی الترتیب سیف الملوک، یوسف زلیخا اتے لیلیٰ مجنوں دے قصے ملدن جنہاں وچ سیف الملوک ہک نویں تے وکھری شان رکھیندے ہک تاں ایندی بحر وچ وی موسیقیت تے زور اے

ڈُوجھا الفاظ دی روانی اینویں اے جیویں جوش کھ دریا
اپݨے پورے جوش وچ ٹھاٹھاں مریندا پیا ہووے۔ اساں
اینکوں سرائیکی شاعری دا ڈُوجھا دَور سمجھ سگدے ہیں
خواجہ فریدؒ توں پہلوں سرائیکی شاعری وچ منظوم
قصّے، اِک گیت، ترکیب، بند، ڈوہڑے، ہجو، مرثیے
قصیدے، وار، سی حرفیاں اتے رباعیاں تاں مِل ویندین
پر خواجہ صاحب جیہیاں رنگو رنگی رنگ دیاں کافیاں
نہیں ملدیاں، جنہاں وچ درد تے فراق دی تڑپ
عشق حقیقی دی بھا دے لمبے، تصوف دے رمز رموز
فطرت دے نظاریاں دی تصویر کشی، وحدت الوجود
دا پختہ رنگ، عرفان دی کیف مستی، منزل دی
طلب تے آرزو، عشقِ مجازی دی حلاوت، روحانی
عظمت، روہی دی بہار آفرینی وغیرہ سب کجھ
موجود ہووے۔ سرائیکی شاعری دے میدان وچ
خواجہ صاحب ہک وڈے مجتہد دی حیثیت نال
داخل تھئے ہن۔ سرائیکی شاعری دا نواں دَور
انہاں کنوں شروع تھیندے۔ آپ دے کول سرائیکی
الفاظ دا ہک پورا خزانہ ہا۔ ہر لفظ اُتے پوری گرفت
ہائی، کیا مجال جو کوئی لفظ اِیڈے اوڈے بھٹکے
لفظاں دی تراش خراش دے ماہر ہن، انہاں کوں
اپݨے اپݨے مقام تے اینویں جُڑیاں کرن ہا جیویں جو
نگ نگینے جڑیندن، لفظاں دی ٹک وچ نکیل یا تے
اینویں چھک آون ہا جو نویاں نویاں اصطلاحیں
ترکیباں تے بند شاں بݨ ویندیاں ہن۔ جیڑھی کافی
ڈیکھو زبان دھوتی پوتی، صاف ستھری، سنگھری

سنگھری اتے نکھری نتھری ہوئی معلوم تھیندی ہے ...
الفاظ ایہو جیہے، ہے جو قافی چوکھا یاں تمل ...
محاورے الفاظاں دے میل وچ اینویں آندن جیو...
جو الفاظ تاج جھکائی کھڑے ہوون اکثر کافیاں ...
لفظاں دی تکرار نال ایہو جیئں ہم صوتی تے ہم ...
پیدا کیتی ہنے جو ہوا تے پانی دیاں لہراں اپ...
نغمے بُھل ونجن، شعر و شاعری دے ہیں گُن ...
(ALLETERATION) آدھن اے کافی اوکھا فن ...
اے فن عربی زبان وچ تاں ملدے مگر بنہار ...
زبانیں وچ نہ ہوون دے برابر اے، پر آپ سرا...
وچ جا بجا تے اے لسانی جادو جگائے، آپ دی ہر
کافی وچ ہک خاص خیال دا سلسلہ ہوندے ہوئے ا...
نکتہ ہر وچ تے بچھّلے اتے قاری دے دماغ ...
چھا ویندے۔ جیویں انگریزی زبان وچ سانیٹ ...
یا فارسی، اردو زبان وچ غزل دا درجہ اے اُنو...
سرائیکی زبان وچ کافی دا مقام اے، ہر کافی دا ...
اپݨا رنگ تے کیفیت اے۔ کتھیں وچ منظر نگاری ...
تے تصویر کشی ہے، کتھیں وچ فراق دی بھا دے ...
ہن۔ کتھیں وچ وصال دی کیف تے مستی اے، کتھ...
وچ عشق دی جوت دا نور ہے، کتھیں وچ ساون ...
مینگھ ملہاراں دیاں ٹھڈ واراں تے بہاراں ہن
کتھیں وچ وحدت الوجود تے ہمہ اوست دے ...
تے رمزاں ہن، تے کتھیں وچ تصوّف دی بلند ...
دے اسمان ہن اتے کتھیں وچ علم تے عرفان دی ...
بڑکھا ہے، پر راگ تے سنگیت کنوں کوئی خالی نہ...

انہاں کافیاں وچوں موسیقیت دے پُرجوش چشمے اُبل اُبل تے پئے نکلدن، آپ موسیقی دے وڈے ماہر ہن لفظاں دی چاڑھی لاہی کوں موسیقی دے سانچیاں وچ ڈھالݨ کیتے وڈی غور و فکر نال کم گھندے ہَن ایہا وجہ ہے کہ وڈے وڈے راگ سنگیت دے ماہر مہاندرے، گویئے اتے اُچے پائے دے قوال حضور دیاں کافیاں کوں لیکھے جگلے دے ہُنر کیتے اعجاز تے جادو سمجھدن

آپ دے کلام دا صوتی اعجاز

پاکستان دے وجود وچ آوݨ توں پہلے میکوں طالب علمی دے زمانے وچ بمبئی ونجݨ دا اتفاق تھیا ہک وڈے سیٹھ احمد سلیمان دے کول قیام ہا۔ سیٹھ صاحب دی کوٹھی تے ہر خمیس کوں بعد نماز عشا ہک راگ رنگ دی محفل جمدی ہئی اہیں مقصد کیتے انہاں مستقل طور تے ہک راگ سنگیت دی ماہر گلوکارہ رکھی ہوئی ہئی۔ جیکوں ہوں زمانے پنج سو روپیہ ماہوار ڈیندے ہن، ہک ایہو جیہی محفل میڈے سامݨے جمی۔ سیٹھ صاحب اپݨے بیگ وچوں ہک سوہݨا جیہاں سنگریا ہیگو یا خواجہ صاحب دا دیوان کڈھیا۔ اتے اوندے وچوں کافیاں دی نشان دہی کر تے گاوݨ دی فرمائش کیتی۔ ہک طربیہ کافی ہئی تے ہک المیہ میں خود جیڑھا بہاولپور دا رہݨ والا ہم خواجہ صاحب دے کلام دی گہرائی تے معنویت کوں نہ پہنچ سگدا ہم بلکہ انہاں دے پلے کیا پئے سگدا ہا

جیڑھے جو سرائیکی زبان کنوں اصلوں کورے ہن پر میکوں یاد ہے راگ دے جادو ساری مجلس کوں بُت بݨا ڈتا۔ اینویں معلوم تھیندا ہا جیویں جو بجلی دی کوئی لہر رگ رگ تے لوں لوں وچ وسیہ گئی۔ اے المیہ کافی سݨدے ہوئے پہلے جئیں دے وچ سوز تے بھادنے لیے ہن سیٹھ صاحب دیاں اکھیں وچوں ہنجوں دیاں تند یاں لگ گیاں۔ میکوں راگ دی سُدھ بُدھ نہ ہئی پر میں وی گم سُم تھیا بیٹھا ہم جیڑھے ویلے محفل ختم تھی گئی تاں میں سیٹھ صاحب دے سیکرٹری کنوں جیڑھے رشتہ وچ میڈے بزرگ ہن دریافت کیتم جو تہاں دے سیٹھ صاحب سرائیکی دا علم کتھوں حاصل کیتے جو اتنی وارفتگی ہئی نہ اپنا بیتہ ہا نہ دنیا دا۔ او کھل پئے تے آکھݨ لگے جو زبان دے لحاظ نال تاں سیٹھ صاحب الف کوں کِلی جانڑدے ہن، اے چھم ادا راگ تے سنگیت دے جادو دا اثر ہا جیڑھا خواجہ صاحب لفظاں دے صوتی زیر و بم تے تال میل نال پیدا کیتے اتے ڈسیو نے جو بمبئی شہر وچ موسیقی دے ہزاراں شوقیناں کول خواجہ صاحب دے دیوان ہن کیوں جو اکثر گویئے ہندی دے بے جوڑتے بے معنی لفظاں وچوں راگ سنگیت دیاں سراں کڈھیندن اتے ایندے برعکس خواجہ صاحب دی ہر کافی لفظاں دے لحاظ نال ہیرے موتیاں دی بھری ہوئی ہے۔ ڈونگھی معنویت ہے۔ اتے راگ دا انمول خزانہ ہے ول کیوں نہ اے ہندوستان وچ موجود اردو لوکیں

کیوں جو ہندوستان دا گھ ہے، ریاست بھوپال ٹونک، رام پور، اجمیر، جے پور وغیرہ دیچ وی ایہو کجھ ڈٹھم گھر گھر خواجہ صاحب دا دیوان ہا اتے زبان دی سمجھ نہ ہوون دے باوجود موسیقی دے شوقین لوکاں تنخواہ دار گویئے کافیاں سنن کیتے رکھے ہوئے ہن، قرآن کریم دی ایہ صفت کنوں کون منکر تھی سگدے جو بغیر سمجھن دے وی لوک ایں تے جھوم پوندن اے تاں پاک خدا دا لافانی کلام اے ایندی تاں کوئی کیا ریس کر سگدے، پر خدا دے ہک عاجز بندے نے ایں قرآن دے عشق دے صدقوں اے گن دنیا زمانے کوں ڈکھا ڈتے۔ جو ایں زبان وی سمجھدے بلدہ نہ ہوون دے باوجود وی سنن والا دل کوں پکڑ تے بہہ رہندے اے دل اپنا اپنا نصیبا ہے، اے ٹھیک اے جو خواجہ صاحبؒ دی بزرگی اتے روحانی عظمت دے سببوں ہندوستان دے چپے چپے تے انہاں دے مرید اتے عقیدتمند ہن۔ پر انہاں دے کلام دا اتنی ملکی وچ کھنڈ ونجن دا اصلی سبب انہاں دی جادو بیانی تے موسیقیت ہئی نہ کہ روحانی شہرت۔ کیوں جو صوفی تے عارف شاعر ہئے وی گذرین۔ پر انہاں دے کلام کوں اے بھاگ بخت تے بھاگ نصیب نہیں تھی سگی۔ تو ایں دے پیراں نال اکھیاں ملیندا اھا۔

آپ دے کلام دی بے پناہ مقبولیت

اے خواجہ فرید دا کلام ہے جیکوں سر دین تے

مذہب دے لوگ کیا جاہل، کیا عالم، کیا خاص کیا عام کیا غریب کیا امیر، کیا جھگاں دے واسی کیا محلاں دے رہن والے کیا بازاراں کیا گلیاں وچ گاون والے کیا وڈے وڈے شاہی گویئے، قوال، کیا جٹ بوٹ، کیا شہری، سبھ انہاں دے کلام نال اپنی زبان کوں پاک کریندے رہندن سبھ انہاں دیاں کافیاں دے بول یاد کیتے ہوئے ہن، دلاویندے جو کہیں دے کناں وچ خواجہ صاحب دی کافی دی آواز پوندی ہے تاں اتھائیں ٹکی بن تے کھڑ ویندے خواجہ صاحبؒ کلام دے گن تے صفتاں کیا کیا ڈسین اے پچھو جو انہاں دے کلام وچ کیا کجھ کائینی، حافظ جیہاں سوز عشق، خسرو دا راگ رس، قاآنی جیہاں زور بیان، سرمد جیہی مستی مولانا روم جیہاں روح دا چانن۔ جامی جیہاں عشق رسول دا سعدی جیہاں مشاہدہ تے علم بیان۔ غالب جیہی نازک خیالی میر تے داغ جیہی سادگی تے زبان دی حلاوت، اقبال جیہاں اُچا فلسفہ تے ڈونگھی فکر کیٹس، شیلے تے ورڈز ورتھ جیہی تصویر کشی، اے سارے گن انہاں دے کلام وچ ایں حد تائیں موجود ہن جو ایں حد مک گئی اے، انہاں دا کلام کوک کوک تے آکھیندا پئے جو لوکو اتھاں ڈیاں روحاں ڈین موں تھا دی دے گھگھ اندھارے قبضہ کر گھدے جیون عذاب میں تھا ویندے دردا دا دارو آں، میں انسانی فطرت اتوں کوڑتے پردے لہا تے خالص کھرا انسان بنا سگدا اں، انسانی ناموس تے عزت دی خلعت جیہڑی تا دتا وے میں اوندی گند تھو کو سگدا اں، میں عشق تے درد دی دولت ونڈ تے ایں دنیا دیاں ڈکھاں ہیں تھا ڈی عاقبت دی سنوار سگدا اں، دنیا تاں رہا گئی میں تھا ڈی عاقبت دی سنوار سگداں ربانی باقی!

سرائیکی کوں ودھاؤ

اٹھیں اوکھی ویلے گھر دا حق ادا کرو!

غلام حسن خان حیدرانی

عزیز نشتر غوری

کافیاں دے ترجمے

حضرت خواجہ صاحب سرائیکی کوں اظہار خیال
دا ذریعہ بݨایا ہا۔ اے سارا علاقہ جو چنیوٹ کنوں
ملتان تائیں کھنڈیا پئے سرائیکی دا اپݨا میدان ہا
ابھاروں پاک پتن کنوں ایں دی حد شروع تھیندی ہے
ہائی لتے خاران تائیں چلی ویندی ہائی ایں ویلے
وی خاران وچ سرائیکی بولݨ والے ساہوکار کافی
موجود ہن۔ قلات دی ذیلی ریاست جھل دا نواب
قیصر خان فریدی حضرت خواجہ صاحب دا خاص
مرید ہا۔ اتے ایندی پوری ریاست بلکہ کچھی دا ضلع
سبی، جیکب آباد، کندھ کوٹ اتے کشمور ایہ سارے
سرائیکی دے علاقے سمجھے ویندن، نواب قیصر خان
دے بعد سردار گل محمد خان زیب لتے ول نواب
یوسف علی خان مگسی ایہ سرائیکی دے عاشق زار ہن سردار
گل محمد خان دا فارسی دے بعد اکثر کلام سرائیکی وچ ہے سرائیکی
گلوکار ہوجا کثرت نال موجود ہن او خواجہ صاحب دے کلام اتے
پوری مہارت رکھیندے ہن میاں برکت علی دے انداز وچ گا سگدے
ہن جیویں جو عزیز نشتر غوری سائیں اپݨے مضمون وچ لکھیے
خواجہ صاحب دے کلام اُتے غنائیت دا اتنا غلبہ ہے
جو سامع دے دل کو موہ گھندے، برصغیر پاک و
ہند دے ہر حصے وچ خواجہ صاحب دے کلام دا
تاثر شدت نال محسوس کیتا ویندا ہا بھانویں کوئی
سرائیکی جاندا ہووے ہا یا نہ، موسیقار مطلع شروع
کرے ہا۔ تے مجلس وچ دھاڑ دھاڑ پئے ویندی ہائی
اوندی ہک مثال نشتر غوری سائیں بمبئی دے سیٹھ
دی ݙتی ہے اہیں طرحاں انگریزاں دے آخری دور وچ
جڈاں دیوان سنگھ مفتون ایڈیٹر ریاست دہلی ساہیوال
دے جیل خانے وچ کہیں زمیندار کنوں خواجہ صاحب
دی کافی سُݨی تاں او بے چین تھی گیا۔ ایندا ترجمہ
کروا دے ول سݨیس تاں اوندے اُتے وݙا اثر تھیا اتے
جڈاں او رہا تھی تے دہلی گیا تاں اوں نواب صاحب
بہاولپور خط لکھیا جو میں ساہیوال دے قید خانے
وچ ہک عجیب کلام سݨیے جیندا ہک ہک لفظ سینے
کوں چیرݨ پے ویندے، میکوں معلوم تھئے جو ایہ
بزرگ تہاݙے مرشد ہن، ایں واسطے میں عرض
گذاردا ہاں جو مناسب ہے تساں ایندا ترجمہ اردو وچ
چھپواوݨ دا انتظام فرماؤ یا میکوں اجازت ݙیوو
جو میں اپݨے خرچ تے دیوان شریف دا ترجمہ چھپوا
ݙیواں،

ایں خط کوں پڑھ تے خان مرحوم دبیر الملک مولانا
عزیز الرحمن صاحب کوں حکم ݙتا ہا جو ایندا ترجمہ کراوو

انھاں پہلے نواب صاحب دے کتب خانے وچوں دیوان فریدی دا اصل نسخہ حاصل کیتا تے ول انھاں پمی دکنی ہک کمیٹی بنائی جیندے وچ مولانا خرم بہاولپوری، مولانا عبدالرشید طالوت مرحوم، واخل بخش خان چنڈت پروفیسر دلشاد کلانچوی خود دبیرالملک سائیں اتے لے نیاز مند شامل ہا۔ پروفیسر معین الدین ہن کنوں وی مشورے گھدے گئے۔ پر میکوں اوں دوران دبیرالملک مرحوم دے مکان تے انھاں کوں ملن دا اتفاق نہ تھیا ہا۔ ایں کمیٹی پہلے سرائیکی دے اضافی حروف مقرر کیتے تے ول مل مل دے کافیاں دا اردو وچ ترجمہ کیتا میکوں پنجاہ کافیاں ڈتیاں گیاں ہن۔ مولانا صوفی عبدالمجید سائیں کوں وی پنجاہ کافیاں ملیاں ہن، مولانا عزیز الرحمن مرحوم انھاں کافیاں کوں سامنے رکھ کراہیں ول اپنے اسلوب وچ منتقل کیتا ہا۔ دیوان شریف دا ترجمہ جو بہاولپور وں چھپے، ایں ترجمے دا نفس مضمون تاں ساڈا اے۔ پر الفاظ دبیرالملک مرحوم دے ہن ایں ترجمے دے بعد جیہڑی فریدی دے سلسلے وچ سردار عبدالجبار خان، جناب ریاض انور، جناب کشفی صاحب اتے کیفی مرحوم رل مل دے دیوان شریف دی چونڑیاں کافیاں دا اپنے اسلوب وچ ترجمہ کروایا جیندا اجیہا پچھلے سال تصنیف ادا گئے، ایندے بعد ڈاکٹر مہر عبدالحق صاحب وڈے اہتمام نال کلام فریدؒ مدوّن کیتے جیندی ترتیب تدوین وچ ڈاکٹر صاحب نقاش محنت کیتی ہے اج دی مجلس وچ عزیز نشتر غوری سائیں اتے خان غلام حسن دا آزاد تے منظوم ترجمہ پیش خدمت ہے۔ ایں ویلے میں صرف حیدرانی صاحب اتے عزیز نشتر غوری دے ترجماں کوں سامنے رکھ کراہیں عرض کریندا پیاں۔ جتھوں تائیں سرائیکی کلام دے ترجمے دا تعلق ہے ایں بارے وچ خود نشتر غوری سائیں اعتراف کریندن جو اے پتھوں مشکل کم ہے۔ چنانچہ اپنے ہک کوم نامے وچ لکھیندن :

" اے حقیقت کہیں کنوں لکی کائینی جو سرائیکی زبان اپنی وسعت، گہرائی، ہمہ گیری اتے فصاحت بلاغت دے سببوں ہر زبان دا ترجمہ سو نہے طریق نال بلکہ اصل کنوں وی کئی درجے چنگا کر سگدی اے پر بیاں زباناں ایں خوبی کنوں محروم ہن، جو انھاں وچ ترجمے دے طور تے سرائیکی زبان دے افکار عالیہ منظوم تھی سگن، اتے سرائیکی لفظاں دا او ہو طنطنہ غنائیت اے موسیقیت قائم رہے، پر میں تاں اے عرض کریساں جو بیاں زباناں دے کول سرائیکی لفظاں دے متبادل، مترادف اتے ہم معنی الفاظ دی کائینی، حیدرانی صاحب جیہیں پختہ کار دانشور وی مجبور تھی گئے جو لسوڑی دا دل اتے جیڑا دا ترجمہ مُو وچ کہن

آو ذرا ہنڑ اساں انھاں ڈوھاں دانشوراں دی کوشش دا جائزہ گھنوں، لے دیوان شریف دی کافی نمبر ۲۰۱ ہے، مطلع ملاحظہ ہووے،

دلڑی اٹکیا کے جیوڑا اداسے
جاپے نتی کوں کیندی پیاسے

دلڑی دل دی اتے جیڑا جی دی تصغیر ہے حیدرانی صاحب اینہ اعتبار دل لفظ کوں وچ نا کام رہین، تے انہاں دل اتے روح دے قناعت کر گھدی اے، ایں کنوں تاں چنگا ہا جو اصل لفظاں کوں رہن ڈیون ہا۔ اردو دان طبقہ جے کہ ایہیں پلنگڑی دا مفہوم سمجھ سگدے تاں دلڑی دا مطلب اونہاں دے واسطے کیا مشکل ہے۔ جنڈڑی۔ امڑی دا مترادف لفظ کہیں زبان وچ کائینی۔ جو تصغیر دا مفہوم ادا کرے، ایں طرحاں حیدرانی صاحب "تتی" دا ترجمہ بد بخت کیتے، اے تتی دا مفہوم تاں تھی سگدے پر ترجمہ تاں کائینی " تتا " سرائیکی وچ گرم کوں آہدن تتی ایندی تانیث ہے، یعنی بھاہ وچ سڑی ہوئی، اے بھاہ بھانویں عشق دی ہووے یا گھر دے پھٹے اندیشیاں دی، جیویں مرزا تیغ علی مرحوم۔ نوخہ سس دے جھیڑے وچ سس دی طرفوں آہدن سے

آ ڈری نوخہ ایں رودی کھا

تاں تتی کوں ول ول تا

اتھ تتی نال تا دا خاص تعلق ہے، تا دا مطلب ہے سینک پہچاون جیویں ترمتیں تنور کوں گرم کو یندیاں تے آہدیاں جو تنور تتا کھڑے تنور کوں تا آ گئے یا ایہیں مرکزی خیال کوں سامنے دکھ کے ایہیں "تتی" دا ترجمہ بد بخت تاں نہیں تھی سگدا۔

حیدرانی صاحب دا ترجمہ ملاحظہ ہووے

دل اُچاٹ ہے روح اداس ہے

بد بخت کو کس کی چاہت ہے

حزیں نشتر غوری سائیاں ایں خیال کوں ایہے لفظاں وچ ایں طرحاں پیش کریندن

دل ہے اُچاٹ اندر جی میں محزن ہے

قسمت جلی کو کس کی لگن ہے

جیڑا ادا سے دا ترجمہ جی میں محزن ہے جیویں انہیں تتی دا ترجمہ انہاں قسمت جلی فرمائے، دلڑی دا دل اتے جیڑا دا جی لکھ سرائیکی دے اگوں ہتھیار سٹ ڈیون ہے، البتہ "کس کی لگن ہے" اتے حیدرانی صاحب دا "کس کی چاہت ہے" اے ڈو نہیں [illegible] مفہوم ترجمے من

اینہ ترجمہ جناب غوری صاحب فارسی دی کیتے ارشاد تھیندا ہے

دل گشت بیزار جاں پر ز غم شد

شاید کہ یار را عشق صنم شد

مفہوم دے اعتبار نال غوری صاحب دی اے قابل تعریف کوشش ہے، پر انہاں دا ڈوجھا مصرعہ "مثبت" مفہوم دا حامل ہے، لیکن چاہیے تتی کوں کیندی پیاسے" وچ جیڑھا حسن خیال نظر آندے اوا ینہ دے استفساری انداز دا شہ حسن دا احسان ہے، جیڑھا فارسی مصرعے وچ مفقود ہے

(۲)

پیکیں سوہنجیں گلڑے دکھوہے

ڈینہ ڈی متھی کوں ماء بہیں ڈوہے

قسمت دیاں گالھیں دلبری دا روسے

ایڈوں گیو سے اوڈوں گیہا سے،

حیدرانی صاحب :- میکے اور سسرال سے کوسنے اماں بہن کی نگاہوں میں پائی، مقدر کی بات کہ محبوب بھی دغا باز نکلا اور میں کہیں کی نہ رہی،

باقی سبھ ٹھیک ہے پر ایڈ دن تے اوڈوں دنوں مسمد بٹ تے رہ گئی

عزیز نشتر غوری :-

سسرال میکہ سارا خفا ہے

ماں اور بہن کو شکوہ گلا ہے

ساجن بھی تھیں پہ کرتا جفا ہے

چاروں طرف سے ایک ہی چلن ہے

(۳)

تھیں آس پاسے آتی یاس پلسے

زرد لفت بڑوڑے ململ تے عقاسے

کھنڈ دیاں نباتاں مصریاں تپاسے

کچھ نہ اوڈا ہے کوڑے دلاسے

حیدرانی صاحب :- ناامیدی گھر کر گئی، خوبصورت ریشمی لباس، لذیذ کھانے اور نعمتیں میرے دل کو نہیں بہلا سکتے،

عزیز نشتر غوری :-

اب آس بھاگی اور یاس آئی	عشرت سے من نے راحت نہ پائی
کمخواب کیا کیسی مٹھائی	ان سے مٹی کب دل کی جلن ہے

(۴)

لکھاں ستھے دی پلڑے پیاسے	واہ واہ خدا دے کم بے قیاسے
جیڑھیں کوں منھ دی لینڑں نہ ہا	مل مل کریندیاں کھل ٹوک ہا سے

حیدرانی صاحب :- ترشتہ پورا ہو کر رہا، خدا کی باتیں خدا ہی جانے میں جن سے بات کرنا بھی گوارا نہیں کرتی تھی آج وہ مجھ پر ہنستی اور مذاق اڑاتی ہیں،

عزیز نشتر غوری لکھا ہے

قسمت کا ان مجھ کو ملا ہے	تھا نہ گماں جو رب نے کیا ہے
ادنیٰ سے اونچے سر پہ چڑھا ہے	ہر بات ان کی جلتی اگن ہے

(۵)

منہ ویڑھ ٹھڈے پیٹی ساہ بھاری

ویندی ہی نبھائی ڈینہ وڈینہ نمانڑی

نہیں رس نہ مانڑیم کھادی نہ وودی

ہک پل نہ ڈوتم سکھ سیج پاسے

حیدرانی صاحب :- منہ چھپا کر آہیں بھرتی ہوں نصیبوں جلی گھلتی جا رہی ہوں، گھر کا اور بر کا سکھ نہ دیکھا اور نہ ایک لحظہ چین سے سو سکی،

عزیز نشتر غوری

منہ کو لپیٹے آہیں ہوں بھرتی	ہر روز غم میں گھل گھل ہوں مرتی
راحت ملی نہ گھر کی نہ بر کی	پل نہ ملا سکھ رنج و محن ہے

(۶)

بوہدیں بھینڑاں لکھ لکھ مبارکیں

تھی تھی ڈکھاری منگن دی دعائیں

شالا کہیں دیاں یارب کسنڑ اہیں

دیداں نہ اکھن دلڑی نہ بھالنے

حیدرانی صاحب :- محبت بھی نے مصیبتوں میں ڈالا دعائیں مانگتی ہوں دل بھر آتا ہے خدا کرے کبھی بھی کسی کی کسی سے آنکھ نہ لڑے اور نہ دل گرفتار عشق ہو،

باقی صفحہ ۴۳ تے

تعارف

بال جبریل دا سرائیکی ترجمہ

ڈوں ترے ڈینہہ گذرین ڈاکٹر مہر عبدالحق سائیں کچہری وچ مل گئے تے انہاں فرمایا اگلے ڈینہاڑیں منظفر گڑھ وچ جناب کشفی صاحب تے انہاں دے احباب تہاڈا شکوہ پئے کریندے ہن جو تساں بال جبریل دے تبصرے وچ ہک ڈوں بندیاں نال ناانصافی کیتی ہے۔

میں عرض کیتا سائیں اچن تائیں بال جبریل میڈے مطالعے وچوں نہیں گذری۔ اوندے اتے تبصرہ کرن دا تاں سوال ای پیدا نہیں تھیندا۔ البتہ جناب نسیم صاحب پچھلے سال بال جبریل دی ہک ادھ غزل دا سرائیکی وچ ترجمہ کر تے بھیجا ہا میں انہاں دی حوصلہ افزائی دی خاطر ہک خط لکھیا ہا، او ہک نجی تے ہائی جے کر اوہیں نسیم صاحب اوں خط کوں چھاپ ڈتے تاں انہاں میڈے اُتے وڈا ظلم کیتے، ایہو جئیں خطاں کوں نہ چھاپنا چاہیدا ہائی۔ اتفاق نال کل سرائیکی دے دفتر وچ بال جبریل دے ڈوں نسخے آ گئے تے اے ڈیکھ تے میڈی حیرت دی حد نہ رہی، جو واقعی ہیبت میڈا اوہا خط ایں کتاب دے شروع وچ صفحیاں دے کنڈ پایا ہا۔

نسیم صاحب کوں مناسب ہا جو او ایں خط دی اشاعت واسطے میں کنوں اجازت گھندے ہا۔ اتے یقیناً بعد نظر ثانی میں انہاں کوں اجازت ڈے ڈیواں ہا۔ پر ایں طرحاں کئی سطراں اے چھپیاں دی چھپ گن جو لائق اشاعت نہ ہن اتے اینداے تے میکوں وڈی کوفت تھئی ہے۔

بیا ظلم نسیم صاحب اے کیتے جو میڈا ناں صحیح نہیں لکھیا۔ ایں بیان منسل دا ناں نور احمد خان فریدی ہے، مولانا نور احمد صاحب فریدی ہک بئے بندہ لگدن۔ جو ایں ویلے جامع مسجد مخدوم رشید دے خطیب اتے امام ہن کافی سالاں دی گالھ اے جو انہاں "شہدائے بالاکوٹ" اُتے ہک تنقیدی کتابچہ لکھیا ہا۔ اتے مولانا سید احمد بریلوی، اسمٰعیل شہید تے انہاں دے رفیقاں کوں انگریزاں دا آلۂ کار ثابت کیتا ہا۔ چونکہ اے صاحب حروف کا ہمنام ہن، واقف کار لوکاں ایں کتابچے کوں میڈے نال منسوب کیتا۔ مولانا غلام رسول مہر، مفتی احسان احمد ورگے دوستاں سخت خط لکھے میکوں صفائی ڈیندیں چھی مہینے لگ گئے۔ ہن خدا معلوم

ایں خط دی وضاحت وچ کتنا عرصہ لگسی

سرائیکی ادب دے قارئین کہاں دے علم
اتے اطلاع واسطے عرض کریندا ہاں جو سنہ ۷۲ء وچ
خمریات دا ڈا انور دھار نسیم صاحب میکوں لکھیا
جو میں بال جبریل دا سرائیکی وچ ترجمہ کرنا
چاہندا ہاں، تساں مشورہ ڈیوو۔ میں جواب وچ لکھیا

"اے عزیز پر یہ امر پوشیدہ نہیں کہ ایک دور
جنوبی ایشیا میں ایسا گزر چکا ہے کہ شراب نے عمومی مشروب
کا درجہ حاصل کر لیا تھا۔ اس زمانے کے شعراء، امراء و رؤساء
کو خوش کرنے کے لئے ایسے اشعار کہتے اور انعام پاتے تھے
جو پینے پلانے پر منتج ہوتے تھے، صوفی مذاق شعراء نے
مجاز کو حقیقت کا لباس پہنانے کے لئے مے، میخانہ، پیر
خرابات، ساقی، جام اور ابریق سے اپنے ذوق اور وجدان
کے مطابق جو معانی اخذ کئے وہ مستقل طور پر اصطلاحات
صوفیہ میں ڈھل گئے، اس کا نتیجہ یہ نکلا کہ عمر خیام اور
حافظ نے ترنگ میں جو کچھ کہا وہ مجاز و حقیقت دونوں
افکار میں جگہ پا گئے، فاسقوں نے اس کا مطلب کچھ سمجھا
اور صوفی باصفا نے کچھ اور، کہیں کہیں تصادم بھی ہو گیا
جیسے امیر خسرو رح کا یہ شعر سن کر جہانگیر نے موسیقار کو جوتوں
سے پٹوایا اور پھر دربار سے نکال دیا تھا شعر تھا ۔

دوشینہ بہ بدکہ بودی کہ امشب
ہنوز چشم مست اثر خمار دارد

یعنی اے محبوب گزشتہ رات تو کس کی بغل میں رہا
کہ اب تک تیری آنکھیں مست ہیں اور خمار کا اثر باقی ہے۔
جہانگیر نے کہا کہ عجب بیوقوف آدمی ہے جو اپنے محبوب
کو دوسرے کی بغل میں دیکھ کر برہم نہیں ہوتا، بلکہ اس
طرح دریافت کر رہا ہے جیسا کہ یہ اس کے لئے معمولی
بات ہے، مگر جب وزیر اعظم نے کھڑے ہو کر دست
بستہ التماس کی کہ "جہاں پناہ یہ تو خسرو رح کا شعر ہے وہ
اپنے مرشد حضرت محبوب الٰہی رح سے مخاطب ہے" تو پھر
غصہ یکدم شفقت و رافت میں تبدیل ہو گیا، اور موسیقار
کو طلب کر کے انعام سے نوازا، لیکن

اب زمانہ "ناؤ نوش" اور "پیو پلاؤ" کا نہیں۔ یہ
چیزیں سرمایہ سے وابستہ ہیں، اب تو آجر اجیر، اور سرمایہ دار
و مزدور کے مابین منافرت کی خلیج حائل ہو چکی ہے، یہاں
تک کہ روحانیت کے آستان بھی اس انقلاب سے نہیں
بچ سکے، مرید اپنے مرشد کا ذکر اس طرح کرتا ہے

ہم کو تو میسر نہیں مٹی کا دیا بھی
گھر پیر کا بجلی کے چراغوں سے ہے روشن

عمر خیام اور حافظ کا کلام زمانہ کا ساتھ کس طرح
دے سکتا ہے، اور پھر ان کا ترجمہ کیا جائے، تو کس مقصد
کے تحت۔ ؟

میں ایک عرصہ سے اس امر کا متمنی تھا۔ کہ کوئی
دانشور بجائے فسق و فجور کی ہزلیات کے فارسی اور اردو
ادب کی ان کتابوں کو سرائیکی میں منتقل کرے جو اعلیٰ اقدار
کی حامل ہیں، مثلاً گلستان، بوستان، رباعیات ابوسعید
ابوالخیر، مثنوی مولانا روم، ارمغان حجاز، تحفۃ النصائح،
بدائع منظوم، جاوید نامہ، پیام مشرق اور بانگ درا وغیرہ
مجھے یقین ہے کہ یہ کام آپ ہی انجام دے سکتے ہیں۔
منظوم سرائیکی کے بارے میں آپ کا خط کیا آیا میری کا

مراد بر آئی۔ میں نے "وھندے نیر" کی تعریف بیں مختلف دوستوں سے ذکر کیا سب خوش ہوتے، اور میری خوشی کا تو ٹھکانا ہی نہ رہا۔ میں آج سے سرائیکی ادب میں قسط وار یہ تراجم شائع کرنے کا فخر حاصل کر رہا ہوں۔ طالب کلام (نور احمد خاں فریدی)

خمریات دے خلاف اج تائیں بہوں کجھ لکھیا گئے اینده مضر اثرات دی بنا اُتے اورنگ زیب اے حکم ڈے ڈتا ہا جو استاد شاگرداں کوں دیوانِ حافظ نہ پڑھانون لگ ونا ، ایہا اہل علم حضرات ایشیاں لائبریریاں وچ اینکوں جا ڈیون۔ حافظ دے کلام وچ شراب تے شاہد دا ذکر اتنی کثرت نال اے جو بقول اقبال ؎

نیست غیر از بادہ در بازار او
از دو جام آشفتہ شد دستار او

(اسرارِ خودی)

حافظ دی تعلیم دا خلاصہ ایہ ہے جو جدُّن کوشش تے عمل دا کوئی فائدہ کائینی تاں ولا ایہی حالت وچ شراب نال مست تے مدہوش رہن اتے شاہد پرستی نال عیش و عشرت وچ زندگی گذارن ای زیادہ مناسب ہے چنانچہ او آہدن ؎

حاصل کارگہ کون و مکاں ایں ہمہ نیست
بادہ پیش آر کہ اسباب جہاں ایں ہمہ نیست

ہک بئی جاہ آکھیا ہے ؎

مے دو سالہ و محبوب چار دہ سالہ
ہمیں بس است مرا صحبت صغیر و کبیر

دیوان حافظ تہران ایڈیشن صفحہ ۱۷۴

اَج کنوں ہک سو اسی سال پہلے فورٹ ولیم کالج کلکتہ وچ اے بحث چھڑی ہائی، جو خواجہ حافظ دے شعراں دے لفظی معنے گھدے ونجن یا انہاں دا کوئی صوفیانہ تاویل ضروری ہے؟
سر ولیم جونس اے رائے ڈتی جو خواجہ حافظ دیاں بعض غزلاں اسرار معرفت کنوں بالکل خالی ہن اتے انہاں دے ایہے معنی گھنے چاہیدن جو انہاں دے لفظاں کنوں ظاہر ہن، ایہاں خیالات دے سببوں علامہ اقبال قوم کوں حافظ دے نظریات کنوں پرہیز کرن دی ہدایت کیتی اے فرمیندن ؎

ہوشیار از حافظ صہبا گسار
جامش از زہر اجل سرمایہ دار
رہن ساقی خرقہ پرہیز او
مے علاج ہول رستا خیز او
دعوی او نیست غیر از قال و قیل
دستِ او کوتاہ و خرما بر نخیل
دل ربائیہائے او زہر است و بس
چشم او غارت گر شہر است و بس
عندلیب رنام نوا ئی دہد
ساز او اقوام را اغوا کند
محفل او در خورِ ابرار نیست
ساغر او قابل احرار نیست

کئی شعر جو زیادہ سخت ہن اساں جان بجھ تے حذف کر ڈتن

عمر خیام دا کلام تاں ایں کنوں وی زیادہ خواب آور

آتیرا تے سکھ آلودا ہے، او دین و دنیا دی کھیں شے کوں نظر بازی اتے شاہد پرستی دے برابر نہیں جانڑدا، او عقل تدبیر، ننگ ناموس، جاہ و منصب مال اندیشی دی ہمیشہ مذمت کریندے، اتے آوارگی رسوائی۔ بدنامی، بدمستی، بے سروسامانی وغیرہ کوں جو عشق دی بدولت حاصل تھیوے اونکوں تمام حالتاں کنوں چنگا سمجھدے، دنیا کنوں نفرت کرنڑ عقل تے تدبیر کنوں کم نہ گھنن۔ علم تے حکمت کوں فضول اتے حجاب اکبر سمجھن۔ حقائق اشیاء وچ غور نہ کرنڑ اینڈی توضیحات دا خلاصہ ہن، اے وڈی خوشی دی گالھ اے جو سرائیکی دے عظیم محسن اتے ڈاکٹر مہر عبدالحق سائیں دی حالات دے تقاضے دا احساس کیتا اتے جاوید نامے کوں سرائیکی وچ منتقل فرمایا۔ عزیز نشتر غوری سائیں بانگ درا دا سرائیکی وچ منظوم ترجمہ پئے کریندن اے ٹھیک ہے جو ہنڑ اے کوشش ابتدائی حالت وچ ہے، لیکن جے کر ایہیں اے سلسلہ جاری رہیا تاں ہک ڈیہاڑا او آسی جو ترجمہ تھیاں وچ اصل کنوں دی ودھ ہوسی کیوں جو سرائیکی وچ اے صلاحیت موجود ہے نسیم صاحب دا کتابچہ درسی سائز دے اسی صفحیاں دا ہے انہاں صرف سرائیکی ترجمہ ڈتے مناسب تاں اے ہا جو ہک پاسے اصل متن ہووے ہا تے عین سامنڑے ترجمہ ہووے ہا۔ نسیم صاحب دی کفایت شعاری کتاب دی افادیت کوں سخت گھاٹا ڈتے، قاری انہاں دے کلام دے حسن و جمال دا اندازہ کیویں کر سگدے

کئی شعر سوچے نظرین انہاں کوں پڑھن نال اند تھیندے جو ترجمہ مناسب ہے اتے مترجم مفہوم ادا کرنڑ وچ کافی محنت کیتی اے علامہ دا شعر

آ تجھ کو بتاؤں میں تقدیر امم کیا ہے
شمشیر و سناں اول طاؤس و رباب آخر

نسیم صاحب اینڈے مفہوم کوں سرائیکی دا لباس ایں طرح پوائے،

میں تیکوں ڈسیندا ہاں اُمتاں دی ہے قسمت کیا
تلوار تفنگ اول۔ نغمہ تے رباب آخر

ہک بیا شعر ملاحظہ تھیوے،

کافر ہے تو تلوار پہ کرتا ہے بھروسہ
مومن ہے تو بے تیغ بھی لڑتا ہے سپاہی

اینڈا ترجمہ نسیم صاحب ایں طرحاں فرمائے

کافر ہے تاں تلوار تے رکھدا اے بھروسہ
مومن ہے تاں بن تیغ وی لڑدا اے سپاہی

علامہ دا شعر ہے

تیری بندہ پروری سے مرے دن گزر رہے ہیں
نہ گلہ ہے دوستوں کا نہ شکایتِ زمانہ

نسیم صاحب دا تصرف ملاحظہ تھیوے

تیڈے رحم نال سوہنڑا میڈے ڈینہہ گزردے پے ہن
نہ گلہ ہے دوستاں دا نہ شکایتِ زمانہ

مصرع ثانی وچ صرف کا کی جگہ "دا" لاونڑا پئے ہیں طرحاں

نظر دا فیض ہا یا اے مدرسے دی کرامت ہئی
سکھائے کیں ہن اسمٰعیل کوں آداب فرزندی

باقی صفحہ ۴۴ تے

ایف، ڈبلیو سکیمپ

سیت پور دے نہڑ

ترجمہ طارق ممتاز سومرو

اصل وچ سیت پور دے نہڑ پٹھان ہن
انہاں دا وطن خراسان ہا۔ کہیں گالھ توں اوں
ملک دا بادشاہ انہاں کنوں ناراض تھی گیا، ایہ لوک
پنجاہ ہزار دے لشکر دی صورت وچ اتھوں روانہ
تھئے تے پہاڑ وچ آ بیٹھے۔ پر ایں جا انہاں دا گذارہ
نہ تھی سگیا تے ول ایہ میدان وچ نکل آئے۔ لٹ دے
شوق کھیندے روز بروز اگوں تے ودھدے
گئے۔ سلطان فیروز تغلق دا زمانہ ہا۔ اوں کوں
اطلاع تھئی تاں اوں ہک دستہ لشکر نال مقابلے تے گھلیا
... نہڑاں دا سردار سلطان محمود خان مقابلے
وچ آیا۔ ڈاڈھی جنگ تھئی۔ نہڑاں دی ڈاڈھی بہادری
ڈٹھی تے ول انہاں عرض کرائی جو اساں بادشاہ
دے سلام کوں آئے ہاں۔ صلح بن تھی گئی۔ بادشاہ
انہاں کوں مہمانی ڈتی اتے سلام واسطے طلب کیتا
نہڑاں سلام دے بعد عرض کیتا جو ساکوں بادشاہ زمین
دا کوئی ٹوٹا عنایت کرے، جتھ اساں آباد تھیووں
بادشاہ انہاں کوں دریائے سندھ اتے چناب دا وچلا
علاقہ بخش کیتا۔ سلطان محمود خان نہڑ کئی سال ملتان
دا حاکم رہیا۔ ایندے بعد اوندا پتر ابوالفتح خان
حاکم رہیا۔ اتفاقاً فیروز شاہ دی راجہ سنیال نال جنگ
چھڑ گئی۔ ایں لڑائی وچ ابوالفتح خان بادشاہ دی
وڈی مدد کیتی۔ نہڑ اینویں لڑیا جیویں نہڑ بکری کوں
مریندے۔ بادشاہ بہوں خوش تھیا تے اوں ابوالفتح
کوں ملتان دا صوبیدار بنا ڈتا۔ ول ایندے بعد ابوالفتح
بادشاہ دے نال شکار تے گیا اتے شینہ نال مقابلہ کر تے
اوں کوں مار گھتیس۔ بادشاہ آکھیا ابوالفتح شینہ اُتے
نہڑ وانگوں پے گئے۔ ایں واسطے کنوں ابوالفتح نہڑ
مشہور تھی گیا۔ ایہ لوک پوستین پیندے ہن۔ ڈاڑھی
دُنی تائیں ہوندی ہائی تے وال پیٹ دے وڈے وڈے
ہوندے ہن۔

ابوالفتح خان دے بعد ایندا پتر طاہر خان
ملتان دا سربراہ بنیا۔ ویہہ سالاں دا ...

ایہ گالھ جچدی نہیں جو شینہ کوں مارن والے کوں بادشاہ
نہڑ سڈے۔ جیکر ایہ فیروز شاہ دے زمانہ وچ لودھی نہڑ
مشہور تھیندے تاں بہلول، سکندر اتے ابراہیم دی نہڑ سڈیندے
صحیح گالھ ایہا ہے جو عوام وچ مشہور ہے جو ایہ لوک رعایا اُتے ظلم
کریندے ہن ہیں واسطے نہڑ مشہور تھی گئے ہن۔ پر نہڑی لودھی
خاندان دے خاتمے دے بعد بٹھین

سیت پور آکھا ویں ٹھکانا کیتا۔ سیت پور پہلے سیتا نگر ماجہ نمرود دی بھین دے ناں نال مشہور ہا۔ جیڑھے ویلے طاہر خان اتھ آیا اے شہر بھیڑ تھیا پیا ہا۔ اوں نویں سر اندا ایں شہر کوں آباد کیتا اَتے تائیں اے شہر سیت پور نہراں والا مشہور ہے۔

طاہر خان سیت پور کوں وڈی رونق ڈِتی اتے اینکوں اپنا دار الحکومت بنائیس۔ سندھ تے حملہ کر کے ملک مارن اتے ڈو دوجے راجواڑاں کوں فتح کیتس طاہر خان دے ڈوں پُتر ہن ابراہیم خان اتے ڈوجھا عیسیٰ خان ابراہیم خان ملک راجواڑے دے حاکم رہیا جیندا اَج تائیں نشاں موجود ہن۔ عیسیٰ خان دے وَل ڈوں پُتر ہن، اسلام خان اتے اکہام خان عیسیٰ خان دے پوترے اکبر علی خان علی پور کوں آباد کیتا، اتے اکبر علی خان دے پُتر داؤد خان داجل آباد کر تے اوندے اتے حکومت کیتی۔ کئی پیڑھیاں دے بعد وَل ایں خاندان وچ طاہر خان سخی پیدا تھیا۔ ایں سیت پور کوں وڈی ترقی ڈِتی۔ اینکوں سیتاں تے خانگاہاں بناون دا وڈا شوق ہا۔ اتے اینده سخاوت وی پورے پورے تائیں مشہور ہائی۔ ہک واری دی گال ہے ایں گل ڈاڈھا مشہور ہے ڈِٹھا تاں وزیر کوں پچھیس، جو گل ڈکیوں اپنے رڑدن اوں عرض کیتا سائیں پالو دیڑھی پیا رہندے اتے بھکے وکا ہن، طاہر خان آکھیا میڈے گھروں ڈِیوں پورے ہن۔ اے نال غلط معلوم تھیندا ہے ایں ملک وچ کوئی نمرود دے ناں دا داجہ نہیں گزریا۔ اَج کل ایں علاقے وچ مول دھان سیل پیندے رہے اے لوک اے جیہیں بیوقوف نہ ہن جو ایجھان پچھ دے مولے بنڑدے ہن تاں جو عوام کوں فائدہ پہنچے۔ بہادر شاہ

دانیاں دے اتے ڈِوں توان کپڑیاں دے گھن کراہیں ڈِیے آ، جو ایہہ دانے تے کپڑے اپنے گھر رکھوا ڈِیوے ڈو دوجھی رات طاہر خان گل ڈاڈھا آلو ستیا، تاں آکھیس جوڑے ول کیوں پئے رڑدن وزیر عرض کیتا جو سائیں ہن تھا ڈِیے ہمت کوں دعا پئے کریندن

طاہر خان دے کافی عرصے بعد ایں خاندان وچ اسلام خان تھیا اینده ملک رہی بجی بجی ہائی جیں نواب غازی خان نال جنگ کر کے اپنا ملک ولا گھدا ہا بعد وچ گامن خان سپاہ وقت دے وزیر اِنہاں دے درمیان صلح کرا ڈِتی اسلام خان دی اولاد وچوں طاہر خان ثالث پیدا تھیا ایندے چار پُتر ہن پر او ملک کوں نہ بچا سکے، تے اے سلطنت برباد تھی گئی ایں کتاب دے مولف مسٹر سکیمپ دے تعلق وچ انہاں دے خاندان دی آخری نشانی بخش خان رہ گیا ہا جو تحصیل دا حمیدار ہا، او مر گیا تے او دی بیوہ مائی غلام فاطمہ سرکار کنوں اٹھ روپے سالانہ وظیفہ گھندی ہئی، ثانی دے بارے وچ مشہور ہے جو ایندے کول ہک شخص رتی گھن آیا تے عرض کیتس جو ایں مخلوق کوں ملاحظہ فرماؤ بادشاہ جو اینده دی خوراک کیا ہے اوں آدمی آکھیا سائیں اے بندے دا زنا ور کوں اپنے کول رکھ تے پال ہر مہینے ڈو کراہیں ویڑھ رہ ونج دے اے تاں عام چیز ہے ہک پتال کوں سٹی کراہیں اوندے کپڑے چا جاندے ہن۔ لوک بہانہ بنا ڈیندے ہن تاں تے اساں سبھ کجھ نصیبہ ونڈ اوہاں دے ساڈے وچ کیا خوبی ہائی ہک بادشاہ دے گھر وچ جم پیوسے تے اے سبھ کجھ مل گیا۔ اللہ وی اے چاہندے جو کوئی بہانہ بنا تے آ دے تے او کوں منہ منگیاں نعمتاں ڈیوا چا

ع خدا بہانہ ہے جو یہ بہانے جدید

بقیہ بالِ جبریل دا سرائیکی ترجمہ

ستے ول سے

تیڈا بے آزاد بندیاں دی نہ اے دنیا نہ او دنیا
اتھاں مرن دی پابندی اتھاں جیون دی پابندی

انہاں شعراں کنوں اندازہ تھی سکدے جو اردو
اتے سرائیکی ہک بئے دے کتنے قریب هن جو ہک لفظ
یا حرف دے ہیر پھیر نال ہک شعر ڈوجھی زبان وچ
منتقل تھی ویندے

جڈاں شعر اپنے عرض هن ، بندہ بارگاہِ رب
العزت وچ عرض کریندے ،

باغِ بہشت سے مجھے حکم سفر دیا تھا کیوں
کارِ جہاں دراز ہے اب مرا انتظار کر
روزِ حساب جب ہو پرسشِ عمل
آپ بھی شرمسار ہو مجھ کو بھی شرمسار کر

هی سرائیکی ترجمہ ملاحظہ ہووے ،

باغ بہشت توں میکوں حکم سفر دا کیوں ڈتو
دنیا دا کم ہے ڈھیر بہوں هن میڈا انتظار کر
میڈے عمال جیں ویلے پیش تھیون حشر دے ڈیہہ
آپ دی شرمسار تھی میکوں وی شرمسار کر

تھاں هیں کتھاں هیں غیر مانوس لفظ تکے لگدن
جیویں هوراں کوں هوڑاں

اے پڑھ تے کشفی صاحب دا ہک شعر یاد آ گئے
گھوڑے کو وہ گھوڑا کہیں اور چوری کو چوڑی
لاہور کے قصاب تو ملتان کے پیڑ لی ،

اے انہاں دی جوانی دی نشانی ہے جیڑھا ملتان
وچوں ہک ہفت روزہ اخبار کڈھیندے هن
"میلی" ہک ہک شعر کوں پڑھ کے "سنا" وچ
شعر کوں موتی پڑا ہا گئے ، حالانکہ خواجہ صاحب ایکوں
منا کوں پڑھے ، جیویں جو ارشاد تھیندے کہ
شعر فرید تیڈے اوچ سیا هند مارڈ کمی پودب
تاں وی کیا تھی پیا

بہر حال اے کتابچہ سرائیکی ادب وچ قابل قدر
اضافہ هے ، امید ہے جو نسیم سائیں وانگوں ساڈے بئے
سرائیکی دانشور وی تصنیف تالیف والے پاسے توجہ فرماسن
تاں جو سرائیکی ادب اپنی مطبوعات دے فخر کر سگے

بقیہ کافیاں دے ترجمے

عزیز نشتر غوری

فرقت نے لائی لاکھوں بلائیں یہ غم کی ماری مانگوں دعائیں
کٹھیں سے سکھیاں نسل نہ لگائیں الفت کی راہ میں دار و رسن ہے

(۷)

سانول سلونڑا مارو سپریٹ نکھڑیں نہ ڈٹھم هس کوئی وقت وی
ساتی ڈوہاگن لیکھاں ڈوہیلا گل گیا فرید اجیون مزاسے
حیدر لالی صاحب ، سن موہن محبوب کی محبت کا زخم بڑا گہرا ہے
اس نے آ کر دیکھا نہ تاؤ اور جدا ہو گیا سرخی نضیبوں چلی اور کاجل
بدقسمتاً اے فرید افسوس جوانی مایوسی کی نذر ہو گئی ،

عزیز نشتر غوری

ساجن سلونے کا زخم کاری آئی فرید اب فرقت کی خواری
سرخی پہ آتش کجرا اکاری اجڑا ہے جوبن جیون کٹھن ہے

— • —

رشید عثمانی

غزل

میکوں کہا کے قید اکھیندا ایں ہتھوں نہ وہا فریاد نہ کر
میکوں زور نال ڈتے میکوں چھنکن ہتھ ظلم توں اے صیاد نہ کر
یتی منکھا وندی طاقت دا اے جانڑدا ہاں کمزور ہاں میں
ستم جوڑ گئے آزاد نظر کوں ڈسا ریکوں میلا اوندا کہر
للّہ جھوکاں جیڑھا پا گیا تیکوں ڈتے ہنجواں دے ہار گیا
ہتھ رہوے شالا خوش رہوے بے پرواکوں یاد نہ کر
صیاد میڈی دی دل رکھی کہیں پنجرے کوں اپنا گھر سمجھے
میں دل ویساں میں مر ویساں میتے کس کوں آزاد نہ کر
تیڈے تخت تے بخت دی خیر ہووے مسکیناں تے کجھ ترس ہی کھا
ڈے درشن تھیسوں شاد اساں مایوس نہ کر ناشاد نہ کر
اوکوں دیہل نیں لگنی آونڑ دی آیا ہے تاں آ ہے وینداہے
لے وقت گنا رہ ویسے میڈیاں خوشیاں کوں برباد نہ کر
اوں جان چمن دی خوشبو کوں ہک جھولے وچ میں تک گھن آ
اے باد صبا من عرض ایہا میڈی ہی کوئی امداد نہ کر
آندا ہے جڈاں او گلشن وچ ہیں سرو و صنوبر دے لوڑن
اوندا قد طور بالکل سوہنڑا ہے توں ویل وندی شمشاد نہ کر
جے عشق نے دل وچ گھر کیتے لب چولنڑ دا کجھ فائدہ نیں
اے قیس نہ کہیں لیلیٰ، شیریں فرہاد نہ کر
سکھنڑا ہے رشید جے فن کوئی اوں فن وچ ماہر کامل بنڑ
بہہ صاحب علم دی صحبت وچ کہیں جاہل کوں استاد نہ کر

مولانا غلام حسین زائر

کافی

فعلن فعولن فعلن فعولن
مایو ستھی نہ دکھ آ سجیڑا
(بحر متقارب اثلم سالم)

مایوس تھی نہ رکھ آس جیوڑا
مولا ویسی آ جیڑھا گھر ویڑھا

دل کیف کوں ہے جی کہیں دا اُجالو
جیویں غنچہ ہوندے شبنم دا اُجالو
تیڈا دم ازل توں محرم دا اُجالو
صدقہ گھولیسی ڈے دستہ تہ تھی نہ زار

جذبہ ہے مستی جذبہ سہارے
ہک جذبہ نارے ہک جذبہ نورے
جذبہ سلامت منزل نہ دورے
جذبے کوں شالا کھاوے نہ کیڑا

جانی تہاڈے ایہ ہئی وے اوھئی ا
ڈسدا ایتوں تاں نظراں دا دروھئی
جیکہ ملنڑ دا ڈھکدا نہ ڈھوھئی
کہ آپ حیلہ کہ آپ بسیڑا

خوشیں توں بہتر ہئی منیش طلبی
موہم توں لکھ ہے دلبریش طلبی
موتیں برابر ہئی عیش طلبی
ڈکھ بھوگ رل دل کہا دل کوں جیہڑا

بوسنی یاں بخشاں سر ڈھوڑ خاکاں
صدمے ستم وچہ تھکن نہ پاکاں
بکا حال حیلہ بنجھا یاں کیتا کاں
ساکوں کچنڑ دا لیترا نہ لیوڑا

ہک دینڑ تھی زائر ہک طلب رکھ
ہک ذکر دے وچہ مشغول لب رکھ
ولول طلب رکھ سر روز شب رکھ
ہک در کوں چنڑ تے اڈی رکھ وہمیڑا

کرنل قذافی

از

مولوی نور محمد سائل

کھری گالھ کیتی ہے کرنل قذافی
جو گذری ہے گذری کوں ناں یاد کرو
اٹھو آپ اپنی چا امداد کرو
او غما اُنجمتم دا فرمان سمجھو
ہے اج دی اُحد والا میدان سمجھو
نہ گھر بھج کے مودیں کوں بھندا ہے سونوں
مناسب ہے ہُن ول اُٹھن داغ دھوونْ
مجاہد مسلمان بازی نہ ہر دے
جے مر دے تاں دشمن دے لکھ مار مر دے
مصیبت مجاہد کوں بے سود مرنْ
مجاہد سب اُٹھن تے مرن توں ڈرن
مجاہد شجاعت دی مندری دا تھیوہ
نہ آرام طلبی مجاہد دا شیوہ
بنو وسطاً اُمت اتے ہشیار تھیوو
اوں دشمن کوں سمجھو خبردار تھیوو
اصولیں کوں سمجھو اصل ناں بھلا دو
بھرا تھی نہ کبھاؤ نہ طاقت ونجاوو
ایہ لٹ بجھا تے اِٹ کٹ دی عادت کوں چھوڑو
حسد بغض کینے کی عادت کوں چھوڑو
ہکل مار آہد اہاں دانشوریں کوں
مکا ڈوہاں مکوار جھیڑیں شریں کوں
ملو مل بنو ہاں پہاڑیں دی شکل
رکھو ہک خدا تے بھروسہ توکل
کہو یاد سائل مدینے دا ماضی
لکھی سہ بلندی قضا حق دے قاضی

بنو حُر گناہیں دی تھیوے تلافی
نہ رووو نہ رڑو نہ فریاد کرو
سبھے ہکے تھیوو کٹھو وچ پیتا فی
مسلمان جے ہو تاں قرآن سمجھو
کرو ناں خدا نال وعدہ خلافی
تے رو رو ڈھنجوندے اینویں ہار پونْ
لگی گالھ دل کوں ایہا تد صراقی
جے پڑدے تے پلہ پڑ کے جلدی اُبھردے
اُنہیں کوں شہادت دا ڈکھ شہنا کافی
سنن ناں مرن دا نہ پتہ گیاں ہجرت
مجاہد دے ایہ شان تے ہے منافی
مجاہد دے منہ وچ شہادت دا میوہ
نہ ڈرکیں اتو ڈے ہروے غار اشگافی
سٹو خواب غفلت تے بیدار تھیوو
ایں کم توں سوا بئے سبھو کم اضافی
تھی توحید ٹلے تے وحدت بچاوو
ندیاں تا لے جھیڑ دیکو نہ اختلافی
تے تے جیو ہوس ساری مرتا کوں چھوڑو
رکھو صدق صادق بنو صوفی صافی
اوں نال ہتھ پدھے فتوی گھریں کوں
مٹن غرض ایہ میڈے شاعر صحافی
سنڑو اپنے بھائی قذافی دی ہکل
ولی والی سیدا ہکو کافی شافی
کینویں ہو بالک اوں نکوری تے راضی
تے جھک جھک کے باطل منگی آ معافی

زائرؒ صاحب دی شفایابی واسطے درخواست دعا

ٹھیک اوں ویلے جو مئی دا پرچہ کتابت تھی چکیا ہا زائر صاحب دا منظوم خط بھیتا جیں وچ انہاں دے زخمی ہوون دا واقعہ وڈے دردناک انداز وچ بیان کیتا گیا ہا اے نظم اگلے پرچے حاضر تھیسی حاجی دوستاں دی خدمت وچ عرض ہے جو بارگاہ رب العزت وچ زائر صاحب دی شفایابی واسطے دعا کرن

مدیر

بلوچ قوم دی شاندار تاریخ

بلوچ قوم دا شمار دنیاں دیاں وڈیاں قوماں وچ تھیندے، اے پاکستان، افغانستان، ایران، خلیج العرب عراق، ترکی اتے روس وچ کہیں ولاں دی تعداد وچ کھنڈی پئی اے، جیندے ایں ویلے ڈوں صوبے ایران وچ اتے بلوچستان پاکستان وچ ہن

بلوچ عرب قوم ہے، مکہ شریف کنوں حلب وچ آئی تے وادی بلوص وچ آباد تھی، ول اتھاں کرمان، مکران تے کچھی کنوں تھیندی دلی تائیں پہنچی اتے جاجا ایندیاں ریاستاں بݨ گئیاں، دلی دے کولھ دہادر گوڑھ، فرخ نگر پنجاب وچ ساہیوال، خوشاب، ڈیرہ اسماعیل خاں، ڈیرہ غازی خاں، ست گھرہ بلوچ قوم دیاں حکومتاں ہن جو سکھاں دے زمانے وچ ختم کیتیاں گیا

ہݨ دی لائل پور، جھنگ، سرگودھا، ساہیوال ملتان اتے ڈیرہ غازی خان وچ بلوچ چوٹی دے رئیس ہن مینگل لغاری، مزاری، بزدار کھوسہ، گورمانی، دریشک جاٹل دے بگٹی، دستی، جتوئی، تالپور قطامانی اے سبھ بلوچ قبیلے ہن، ایں کتاب کوں مولانا ضیائی صاحب ویہہ سالاں دی محنت دے بعد چھپوائے

قیمت صرف پندرہ روپے قسم دو بارہ روپے

ملݨ دا پتہ

قصر الادب رائٹرز کالونی ملتان شہر

تاریخ ملتان

ملتان پیراں فقیراں دا شہر ہے ایندی تاریخ بہوں پرانی ہے ہک روایت دے مطابق حضرت آدم سراندیپ کنوں اتھاں آئے ہن اتے انہاں دی اولاد ایکوں اپݨا ٹھکانہ بݨایا ہا پرہلاد دا زمانہ نوح علیہ السلام دے قریب دا زمانہ ڈسیا ویندے ایندے ہک راجہ ہرناکشپ خدائی دعویٰ کیتا ہا اتے ایں کوں ایہ شرف حاصل ہے جو ایں سبھ کنوں پہلے محمد بن قاسم دے قدم چمیئے ہن اے شہر قدیم کنوں باب الاسلام سڈیندے جو ولی اللہ والے عرب تے ایران کنوں ہند آئین پہلے انہاں ملتان دا پاݨی پیتے حضرت غوث العالمین بہاؤالدین دی پاک نگری، بخاریاں قادریاں اتے چشتیاں دی تبلیغ و ہدایت دا مرکز برصغیر پاکستان دا عظیم تمدنی شہر جو آپ دی بے شمار دینی، تمدنی ثقافتی اتے صنعتی ورثیاں دا مالک ہے ایندی تاریخ پہلی واری ملک دے نامور محقق اتے مورخ مولانا نور احمد خاں فریدی نے ڈاڈھی تحقیق نال لکھی ہے قیمت جلد اول اٹھ روپے جلد دوم تیرہ روپے جلداں واسطے ترے روپے ڈاک علاوہ محصول ڈاک

قصر الادب رائٹرز کالونی ملتان

طالب علموں کا واحد ترجمان

ضمیمہ سٹوڈنٹس فیڈریشن (پاکستان)

جو اس ماہ سے باقاعدہ شائع ہو رہا ہے

ملنے کا پتہ

دفتر سٹوڈنٹس فیڈریشن پاکستان پوسٹ بکس ۱۰۹ ملتان

جشنِ فرید رحمۃ اللہ علیہ

بمقام ظاہر پیر (ضلع رحیم یار خان) روز جمعہ تے سنیچر دی رات تاریخ ۱۰ / مئی ۱۹۷۴

"بزم شاغل" کوں قائم تھئے تھوڑا عرصہ گزریئے۔ پر اے وڈے شوق تے ہمت نال سرائیکی زبان دی ترقی واسطے کم کریندی پئی اے۔ ایں تھوڑے جیہیں عرصے وچ ڈو شاندار اجلاس کر چکی ہے۔ اے تریجھا موقع ہے جو ضلع رحیم یار خان دے ہر دلعزیز ڈپٹی کمشنر عالیجناب میاں محمد محبوب صاحب عباسی دی صدارت وچ ۔ (۱۰ مئی ۱۹۷۴ء) کوں "جشن فرید" دا انتظام پئی کریندی اے۔ سائیں مخدوم نور محمد صاحب ہاشمی ایم این اے میانوالی قریشیاں، مخدوم رئیس شاہ صاحب جیلانی محمد آباد، سردار اللہ ڈتہ خان صاحب لودھی اسسٹنٹ کمشنر خانپور مہمان خصوصی ہوسن۔ ایں تقریب دے منتظم تے مہتمم سائیں مخدوم محمد رفیع شاہ صاحب شاغل صدیقی صدر بزم شاغل سرائیکی ادب اتے سیٹھ سیکرٹری فخر سرائیکی مرزا محمد نسیم صاحب مغل نسیم ہوسن۔ تے درج ذیل شعرا اپنے کلام بلاغت نظام کنوں حاضرین کوں مستفید فرمیسن

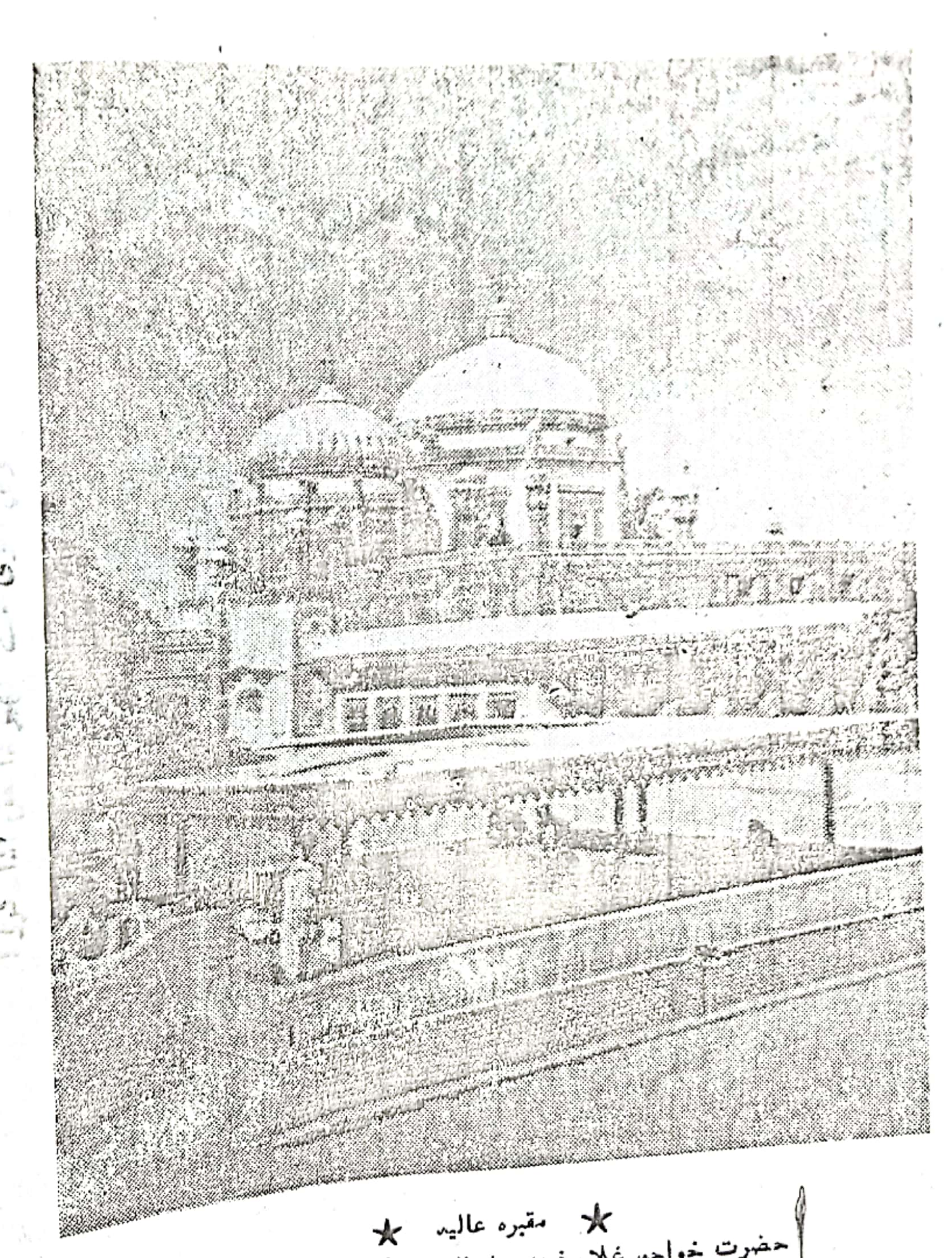
جناب دلشاد احمد پوری، جناب جانباز جتوئی، جناب فیض محمد دلچسپ، سید محسن نقوی (ڈیرہ غازی خان)، جناب سفیر لشاری، جناب عنصر بخاری، جناب نادم احمد پوری، جناب [illegible] آبادی، جناب مہجور بخاری جام پوری، جناب نصر اللہ خان ناصر بہاولپوری، سائیں احمد جان صادق فریدی رنگپوری، جناب دلشاد ڈیروی، جناب مشتوز محمود شہیدانی، جناب منظور بشیر انوی، نواز شیدانوی، سائیں عبد الستار دراجی لیاقت پوری، جناب دانش، جناب قیس فریدی، جناب ناظم صابری، جناب مستانہ، جناب ساغر پروچھڑی، سائیں عبد الکریم دلشاد ظاہر پیری، سائیں محمد طیب پروچھڑی، جناب خوشدل (ظاہر پیر)، سائیں محمد یار بےرنگ، سائیں محمد رمضان راہی وغیرہ

المشتہر

میاں محمد نواز نائب صدر و مشتاق احمد شفیقی جنرل سیکرٹری بزم شاغل سرائیکی ادب ظاہر پیر ضلع رحیم یار خان

Regd. L. No. 1572

THE "SARAEKI ADAB" MULTAN



★ مقبرہ عالیہ ★

حضرت خواجہ غلام فرید علیہ الرحمتہ کوٹ مٹھن شریف